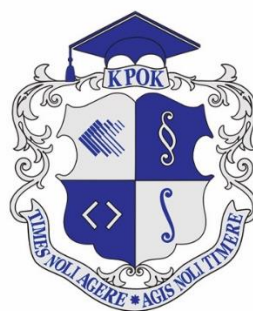

AKADEMIA
EKONOMICZNO
HUMANISTYCZNA
W WARSZAWIE

LEGAL BULLETIN

**University
of Economics and
Human Sciences
in Warsaw**

**«KROK»
University**

**International
Professional Edition**

Kyiv-2022

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498

Legal Bulletin

“KROK” UNIVERSITY

ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК»

**UNIVERSITY OF ECONOMICS AND
HUMAN SCIENCES IN WARSAW**

Варшавська економічно-гуманітарна академія

Issue 3

Випуск 3

Kyiv/Kiїв 2022

The collection of scientific works "Legal Bulletin" is the legal successor of the "Legal Bulletin of the "KROK" University edition and the joint scientific publication of the "KROK" University (Ukraine) and the University of Economics and Human Sciences (Poland) (Certificate of the Ministry of Justice of Ukraine of printed mass media KB №24369-14209PR 26.03.2020).

International databases and catalogs indexing publications:

- Google Scholar;
- National Library of Ukraine after V.I.Vernadsky

“Legal Bulletin”: Collection of Scientific Works. “KROK” University and University of Economics and Human Sciences in Warsaw. Iss.3. Kyiv. 2022. pp. 62.

The third issue of the Bulletin contains articles by scientists from University of Economics and Human Sciences in Warsaw and «KROK» University, as well as other higher educational institutions and research institutions of Poland and Ukraine. It is designed for scientific and pedagogical workers of higher educational establishments, aspirants, masters, practitioners in the fields of theory and history of state and law, constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal-procedural, economical, financial, international law, as well as in other problem aspects concerning theoretical and applied researches of the application of law.

*Recommended for printing by Scientific Council of “KROK” University
(protocol №6 12 may 2022)*

*Certificate of State Registration of printed mass media in Ukraine:
KB №24369-14209PR 26.03.2020*

L49

Збірник наукових праць «Legal Bulletin» є правонаступником видання «Правничий вісник Університету «КРОК» та спільним науковим виданням ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК» (Україна) та Варшавської економічно-гуманітарної академії (Польща) (свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №24369-14209ПР від 26.03.2020).

Міжнародні бази та каталоги, що індексують видання:

- Google Scholar;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

«Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК» та Варшавська економічно-гуманітарна академія. – Вип. 3. – К., 2022. – 62 с.

Третій випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК» та Варшавської економічно-гуманітарної академії, а також інших закладів вищої освіти і науково-дослідних установ України. Розраховано на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також з інших питань, пов'язаних з фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями з проблем застосування права.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №6 від 12.05.2022 року)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №24369-14209ПР від 26.03.2020*

Головний редактор:

Француз А.Й. (Україна) доктор юридичних наук, професор, Герой України,
Заслужений юрист України,
лауреат премії імені Ярослава Мудрого

Заступники головного редактора:

Стадніченко С. Л. (Польща) доктор габілітований, професор

Каллас Мар'ян (Польща) доктор габілітований, професор

Відповідальний секретар:

Доляновська І.М. (Україна) кандидат юридичних наук, доцент

Члени редколегії:

Юридичні науки

Копиленко О.Л. (Україна)

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, академік Національної академії правових наук України

Дідич Т.О. (Україна)

доктор юридичних наук, професор

Геперідзе Д.С. (Грузія)

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Академії Юридичних Наук Грузії

Ткач Д.І. (Україна)

доктор політичних наук, професор,
Надзвичайний і Повноважний Посол України

Шевченко А.Є. (Україна)

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Собчак Я. (Польща)

Доктор габілітованих наук, професор

Гардапхадзе Т.Г. (Тбілісі, Грузія)

доктор юридичних наук, професор

Олійник О.Б. (Україна)

доктор філологічних наук,
доктор юридичних наук, професор

Губська О.А. (Україна)

доктор юридичних наук, доцент

Француз-Яковець Т.А. (Україна)

доктор юридичних наук, доцент

Скоморовський В.Б. (Україна)

доктор юридичних наук, доцент

Корольова В.В. (Україна)

кандидат юридичних наук, доцент

Баликіна-Галанець Л.І. (Україна)

кандидат юридичних наук, доцент

Григорчук М.В. (Україна)

кандидат юридичних наук

Editors-in-Chief:

D.Jur., Professor, Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Laureate of the Yaroslav the Wise Award

Anatolii Frantsuz (KROK University, Kyiv, Ukraine)

Deputy Editors:

Prof. zw., doktor habilitowany Stadniczenko **Stanislaw Leszek** (Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, Poland)

Prof. zw., doktor habilitowany **Kallas Marian** (Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, Poland)

Executive Editor:

Ph.D. in Law, Docent **Inna Dolianovska** (KROK University, Kyiv, Ukraine)

Members of Editorial Board:

Legal Sciences:

D.Jur., Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine **Oleksandr Kopylenko** (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

D.Jur., Professor **Taras Didich** (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

D.Jur., Professor, Corresponding Member of the Legal Science Academy of Georgia **Davit Geperidze** (New University, Tbilisi, Georgia)

D.Polit.Sc., Professor, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine **Dmytro Tkach** (KROK University, Kyiv, Ukraine)

D.Jur., Professor, Honored Lawyer of Ukraine **Anatolii Shevchenko** (National University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, Ukraine)

Prof., doktor habilitowany **Jacek Sobczak** (Warsaw, Poland, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie)

D.Jur., Professor **Tamar Gardapkhadze** (New University, Tbilisi, Georgia)

D.Jur., D.Philol.Sc., Professor **Olha Oliinyk** (KROK University, Kyiv, Ukraine)

D.Jur., Docent **Olena Gubs`ka** (KROK University, Kyiv, Ukraine)

D.Jur., Docent **Tetyana Frantsuz-Yacovets** (National University "Odessa Law Academy", Ivano-Frankivs`k, Ukraine)

D.Jur., Docent **Vitalii Skomorovskiy** (KROK University, Kyiv, Ukraine)

Ph.D. in Law, Docent **Viktorii Korolova** (KROK University, Kyiv, Ukraine)

Ph.D. in Law **Liudmyla Balykina-Halanets** (KROK University, Kyiv, Ukraine)

Ph.D. in Law **Myroslav Hryhorchuk** (KROK University, Kyiv, Ukraine)

ЗМІСТ

Розділ 1. Теорія та історія держави і права, історія політичних та правових учень; конституційне, муніципальне, філософія права.

Степаненко Н.В., Безкровний А.В. Законодавчі основи забезпечення національної безпеки України 10

Скоморовський В.Б., Кінзерська Т.В. Погляди Іллі Шрага на систему правосуддя в українських землях після Судової реформи 1864 р. 18

Гуменюк В.В. Державотворення Української далекосхідної республіки у 1917-1922 роках: конституція національно-культурної автономії українців на далекому сході 24

Горбаченко О.В. Конституційно-правові аспекти зовнішніх функцій України та Угорщини під теоретико-правовою призмою 29

Розділ 2. Цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне приватне та міжнародне право; господарське та господарське процесуальне право

Корольова В.В. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в системі особистих немайнових прав фізичної особи 37

Розділ 3. Трудове право і право соціального забезпечення; адміністративне право і адміністративний процес; фінансове, інформаційне, земельне право

Француз-Яковець Т.А., Гавриленко О.О. Відшкодування шкоди, завданої публічними суб'єктами у сфері нормотворчої діяльності: окремі теоретико-правові аспекти 42

Розділ 4. Кримінальне право і кримінальний процес; кримінально-виконавче право і кримінологія; криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

- Григорчук М.В.** Практика застосування статті 214 КПК України 48
(теоретичні аспекти)
- Доляновська І.М.** Співробітництво Організації Об'єднаних Націй та 54
Уряду України у сфері захисту прав дітей як напрям загальносоціального
попередження злочинності: сучасні аспекти

CONTENT

CHAPTER 1. Theory and history of the state and law, history of political and legal students; constitutional, municipal, philosophy of law

Stepanenko N.V., Bezkrivnyi A.V. Legislative basis for ensuring national security of Ukraine 10

Skomorovskyi V.B., Kinzerska T.V. Views of Ilya Shrag on the justice system in ukrainian lands after the judicial reform of 1864. 17

Gumenyuk V.V. State creation of the ukrainian far eastern republic in 1917-1922: the constitution of the national and cultural autonomy of ukrainians in the far east 24

Horbachenko O.V. Constitutional and legal aspects of the external functions of Ukraine and Hungary under a theoretical and legal prism 29

SECTION 2. Civil law and process; family law; international private and international law; economic and economic procedural law

Koroleva V.V. The right to an environment safe for life and health in the system of personal non-property rights of an individual 37

SECTION 3. Labor law and social security law; administrative law and administrative process; financial, informational, land law

Tetiana A. Frantsuz-Yakovets., Havrylenko O.O. Compensation of damage caused by public entities in the sphere of regulatory activities: separate theoretical and legal aspects 42

SECTION 4. Criminal law and criminal process; criminal enforcement law and criminology; criminalistics; forensic examination; investigative activity

<i>Hryhorchuk M.V.</i> Practice of application of article 214 of the Criminal Procedure Code of Ukraine of Ukraine (theoretical aspects)	48
<i>Dolianovska I.M.</i> Cooperation of the United Nations and the Government of Ukraine in the field of protection of children's rights as a direction of social crime prevention: modern aspects	54

РОЗДІЛ 1.

Теорія та історія держави і права, історія політичних та правових
учень; конституційне та муніципальне право, філософія права

УДК 351.75

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-10-17

ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Степаненко Н.В.

Доктор філософії в галузі права, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

e-mail: nataliasv@krok.edu.ua

ORCID 0000-0001-6216-2206

Безкровний А.В.

Магістр юридичного факультету, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

e-mail: bezкровnyiav@krok.edu.ua

ORCID 0000-0001-6216-2206

LEGISLATIVE BASIS FOR ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Stepanenko N.V.,

PhD in Law, "KROK" University Tabirna Str., 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine,

e-mail: nataliasv@krok.edu.ua

ORCID 0000-0001-6216-2206

Bezкровnyi A.V.

Graduate student of the Faculty of Law "KROK" University of Economics and Law

e-mail: bezкровnyiav@krok.edu.ua

ORCID 0000-0001-6216-2206

Анотація. В умовах трансформаційних змін в Україні питання національної безпеки є одним з ключових. Військова інтервенція відносно нашої держави, кризові процеси в економіці, політиці, фінансах, соціальній сфері, протидія політичному екстремізму, сепаратизму, колабораціонізму, різним формам і методам злочинності у реаліях сьогодення є гострими, болючі проблемами, які потребують негайного свого вирішення. Держава є визначальним інститутом політичної системи України основним гарантом конституційного ладу і виконує функції забезпечення національної безпеки через органи законодавчої, виконавчої та судової влади, ключове місце серед яких повинно належати парламенту, який здійснює нормативно-правове забезпечення національної безпеки в державі. Верховна Рада України в межах функціональних повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій союзників та участь у військово-політичних союзах; професіоналізм особового складу збройних сил; розміри військових витрат, стан військової науки і характер військової доктрини. Ці чинники становлять важливі об'єкти військової політики України. Оскільки саме ефективне функціонування сектору безпеки і оборони в умовах обмежених ресурсів держави та послідовна і конструктивна підтримка України міжнародним співтовариством є запорукою успішного забезпечення суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку та регіональної безпеки відновлення миру в Україні. Без належного законодавчого забезпечення система національної безпеки України буде формальною та не спроможною до захисту прав і свобод українського народу. У статті використано ряд зазальнонаукових, юридичних, філософських методів і підходів. Світоглядна позиція авторів зумовлюється розвитком сучасного складного стану нашої держави, воєнний стан, виклики, глобалістична військова інтервенція росії і т.п. Все це вимагає характерних підходів і методологічного розширення проблематики на його засадах цивілізаційного підходу, концептуальних підходів правознавства із застосуванням системних методів. Теоретичне і практичне значення дослідження містить комплексний аналіз

окресленої проблематики інституційного забезпечення проблеми національної безпеки в Україні на законодавчому рівні.

Ключові слова: Конституція, парламентаризм, національна безпека, гарантії, захист.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 8.

Abstract. In the conditions of transformational changes in Ukraine, the issue of national security is one of the key ones. Military intervention in relation to our state, crisis processes in the economy, politics, finance, social sphere, opposition to political extremism, separatism, collaborationism, various forms and methods of crime in today's realities are acute, painful problems that require an immediate solution. The state is the defining institution of the political system of Ukraine, the main guarantor of the constitutional system and performs the functions of ensuring national security through legislative, executive and judicial authorities, the key place among which should belong to the parliament, which provides regulatory and legal support for national security in the state. The Verkhovna Rada of Ukraine, within the functional powers defined by the Constitution of Ukraine, determines the principles of internal and foreign policy, the foundations of national security, forms the legislative framework in this area, approves decisions on the introduction of a state of emergency and martial law, mobilization, determination of the general structure, number, and functions of allies and participation in military-political alliances; professionalism of the personnel of the armed forces; the size of military expenditures, the state of military science and the nature of military doctrine. These factors are important objects of Ukraine's military policy. Because it is the effective functioning of the security and defense sector and defense in conditions of limited state resources and the consistent and constructive support of Ukraine by the international community that is the key to the successful provision of socio-political and socio-economic development and regional security, the restoration of peace in Ukraine. Without proper legislative support, the national security system of Ukraine will be formal and unable to protect the rights and freedoms of the Ukrainian people. The article uses a number of general scientific, legal, and philosophical methods and approaches. The worldview position of the authors is determined by the development of the modern complex state of our country, martial law, challenges, globalist military intervention of Russia, etc. All this requires characteristic approaches and methodological expansion of the problem on the basis of the civilizational approach, conceptual approaches of jurisprudence with the application of systemic methods. The theoretical and practical significance of the study includes a comprehensive analysis of the outlined issues of institutional support of the problem of national security in Ukraine at the legislative level.

Key words: Constitution, parliamentarism, national security, guarantees, protection.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 8.

Постановка проблеми. Окреслена досліджувана правова категорія в умовах війни в Україні та глобалізаційних викликів повинна бути початком реальних суспільно-політичних перетворень в Україні і спричинити зміни підходів до державного будівництва, реального підсилення ролі й важливості громадянського суспільства, забезпечення дієвого розвитку демократичної правової держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За основу дослідження взяті роботи Дудченка О., Скакун О., Сергієнка М., Ковбасюка Ю., Ващенко Ю., Петришина О., Погребняка С., Смородинського В., Копиленка О., Лук'янова Д.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. На основі джерел інформації, проаналізовано і системно висвітлено важливі аспекти інституційного забезпечення цивілізованого парламентаризму у законодавчому забезпеченні системи національної безпеки України.

Формулювання цілей статі. Сформулювати сучасні підходи в розуміння і вирішення проблематики

законодавчого забезпечення системи національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу: забезпечення концепції національної безпеки значною мірою залежить від комплексного використання політичних, економічних, науково-технічних, соціальних, духовних, і у реаліях сьогодення є досить важливим військовим чинником. Відповідно, слід акцентувати, що для реалізації державної політики національної безпеки захисту національних інтересів в усіх сферах суспільної та державної сфери життя створюється система, державний механізм забезпечення національної безпеки. Від ефективності й цілеспрямованості залежить система цілісності та суверенітету держави, добробут кожного українського жителя.

На даному етапі реальних військових агресивних дій росії (неоголошеної війни) реформування системи забезпечення національної безпеки є надважливим для держави й народу питанням. Тому що під час протидії нашої держави широкомасштабній загарбницькій війні російської імперії в Україні, ядерним загрозам світовій спільноті, викликам практично всьому світу стало цілком очевидним, що ця система

розбалансована за роки незалежності нашої держави.

В силу різних негативних чинників і впливів, достатньо згадати тільки горезвісний «Будапештський меморандум», який практично не здатний належно функціонувати. Цілком переконливо у даному сенсі зазначає Дудченко О.С., що перед нашою країною нині постали вкрай важливі завдання, оскільки водночас із життєвою необхідністю захисту фундаментальних національних цінностей – незалежності, територіальної цілісності та суверенітету держави, свободи, прав людини й верховенства права, добробуту, миру і безпеки – усіма доступними, хоча і суттєво обмеженими засобами, держава має у короткий період часу провести комплекс реформ у сфері національної безпеки, а також подолати корупцію [1, с. 64].

Оскільки саме ефективне функціонування сектору безпеки й оборони в умовах обмежених ресурсів держави та послідовна і конструктивна підтримка України міжнародною спільнотою для забезпечення її суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку та регіональної безпеки є запорукою відновлення миру в Україні.

Насамперед необхідно з'ясувати поняття системи забезпечення національної безпеки, визначити її мету та принципи.

Загалом, система забезпечення національної безпеки – це організована державою сукупність суб'єктів: державних органів (законодавчої, виконавчої та судової влад), громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України [2, с. 245].

Забезпечення національної безпеки досягається у процесі свідомої цілеспрямованої діяльності суб'єкта управління, спрямованої на запобігання можливого порушення його повноцінного функціонування в результаті дії загроз та небезпек.

Метою забезпечення національної безпеки є створення підґрунтя для реалізації національних інтересів за умов дії загроз та небезпек, а також проведення

моніторингу стану національної безпеки для розроблення оптимальної моделі функціонування системи забезпечення національної безпеки. На дану обставину також посилаються й інші дослідники.

Дієвість системи забезпечення національної безпеки залежить від того, наскільки в її діяльності враховуються і відображаються основні чинники, що визначають стан національної безпеки.

Чинники національної безпеки поділяються на військові й невійськові, внутрішні та зовнішні.

До військових чинників належать: стан збройних сил і ступінь їх боєготовності, наявність можливих театрів військових дій, стан стратегічних резервів і мобілізаційних можливостей, кількість військових союзників та участь у військово-політичних союзах; професіоналізм особового складу збройних сил; розміри військових витрат, стан військової науки та характер військової доктрини. Ці чинники становлять важливі об'єкти військової політики України.

До групи невійськових чинників належать: геополітичне становище і геостратегічна інфраструктура, природно-економічні умови країни, кількісна і якісна структура населення, економічний потенціал, рівень суспільної стабільності, дисципліни та правопорядку; стан інформаційної безпеки; рівень державної безпеки, людський чинник, політичний устрій, міжнародна ідеологія, дипломатія. Ці чинники є компонентами державної сили України, як і будь-якої держави, що забезпечують можливості впливу на стан національної безпеки. Державна сила України є сукупністю політичних, економічних, військових, людських, духовних якостей, що визначають потужність, впливовість державної політики національної безпеки. Сила є тією внутрішньою властивою рисою держави, яка слугує базою реалізації її національних інтересів [3, с. 1-2].

Забезпечення національної безпеки в усіх сферах виконує наступні функції:

- створення й підтримка в готовності сил та засобів забезпечення національної безпеки, що охоплює: створення та постійне вдосконалення правових засад для побудови, розвитку та функціонування системи; формування організаційної структури системи та державних органів забезпечення національної безпеки, розподіл їхніх функцій;

кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне забезпечення складових частин (структурних елементів) системи; підготовку сил та засобів до їх застосування, згідно з призначенням;

- управління діяльністю системи забезпечення національної безпеки, що охоплює вироблення стратегії та планування конкретних заходів щодо забезпечення національної безпеки; організацію і безпосереднє керівництво системою та її структурними елементами; оцінку результативності дій, витрат на проведення заходів для забезпечення національної безпеки та їх наслідків;

- здійснення планової й оперативної діяльності щодо забезпечення національної безпеки, що охоплює: визначення національних інтересів та їх пріоритетів; прогнозування, виявлення й оцінку можливих загроз, причин їх виникнення та наслідків їх вияву; запобігання й усунення впливу загроз та дестабілізаційних чинників на національні інтереси; локалізацію, деескалацію та розв'язання конфліктів, ліквідацію наслідків конфліктів або впливу дестабілізуючих чинників;

- участь у міжнародних системах безпеки, що охоплює: входження в чинні та утворення нових глобальних, міжнародних і регіональних систем безпеки; утворення та участь у роботі багатосторонніх керівних, виконавчих та забезпечувальних політичних, економічних, військових та інших органів; розроблення відповідної нормативно-правової бази, що регулювала б відносини між державами та їх взаємодію в галузі безпеки; спільне проведення планових та оперативних заходів у рамках міжнародних систем безпеки [4, с. 45].

Держава як визначальний інститут політичної системи, основний гарант конституційного ладу виконує функції забезпечення національної безпеки через органи законодавчої, виконавчої та судової влади, ключове місце серед яких належить парламенту, який здійснює нормативно-правове забезпечення національної безпеки в державі.

Верховна Рада України в межах повноважень визначених Конституцією України:

- визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки;

- формує законодавчу базу у цій сфері;

- схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельність, функцій Збройних сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України.

Верховна Рада України у межах, визначених у ст. 85 Конституції України повноважень:

- здійснює законодавче регулювання та контроль за діяльністю органів державної влади та посадових осіб щодо здійснення ними відповідних повноважень у сфері національної безпеки та оборони;

- приймає закони у сфері національної безпеки; визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики;

- заслуховує щорічні та позачергові послання президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

- оголошує за поданням Президента України стан війни й укладення миру;

- схвалює рішення президента України про використання Збройних сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

- здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України у сфері національної безпеки відповідно до Конституції України;

- затверджує загальну структуру, чисельність і визначає функції окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки (Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України);

- схвалює рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

Таким чином, Верховна Рада України ухвалює закони, постанови та інші акти, що визначають основи національної безпеки України; здійснює законодавчі регулювання та контроль за діяльністю органів державної влади та посадових осіб щодо здійснення ними повноважень у сфері національної

безпеки. Визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України.

Поняття «нормативно-правове забезпечення національної безпеки» включає його нормативне регулювання і виконання права як засобу управління стосовно сфери національної безпеки. Воно розуміє під цим також сприяння пошуку шляхів удосконалення існуючих та створюваних нових правових норм, необхідних для виконання принципово нових завдань у сфері національної безпеки.

Відтак, нормативно-правове забезпечення національної безпеки – процес створення і підтримки в необхідних межах конструктивних організаційно-функціональних характеристик системи національної безпеки за допомогою впорядковуючого впливу нормативно-правових засобів [5, с. 44].

Нормативно-правове забезпечення становить собою складний і багатошаровий процес, отже постає необхідність у виокремленні його певних його завдань, до яких належить:

- забезпечення точного розподілу функцій між суб'єктами системи забезпечення національної безпеки, їхніх прав і обов'язків, налагодження системи взаємодії;
- розподіл функцій щодо збирання, оброблення інформації та надсилання результатів аналізу на відповідні управлінські рівні системи забезпечення національної безпеки;
- раціональна побудова системи прийняття управлінських рішень із закріпленням персональної відповідальності за їх виконання.

Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про основи національної безпеки України» правову основу у сфері національної безпеки України становлять Конституція, закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також

видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

Мова йде про такі закони України, як: «Про основи національної безпеки України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про Службу безпеки України».

Конституція України створила базу для подальшого розвитку законодавства, одним з напрямків якого є розвиток законодавства про національну безпеку. Воно має базуватися на принципах верховенства права, відповідати чинній Конституції, а також виконувати поставлені задачі:

- концептуалізувати феномен національної безпеки як такої, визнавши її вихідні характеристики, параметри та чинники, загрози та небезпеки, параметри управлінських впливів;
- актуалізувати проблему побудови системи національної безпеки як найбільш ефективного засобу забезпечення національних інтересів;
- легітимізувати не тільки процес управління національної безпеки, але і функціонування самої системи забезпечення національної безпеки, яка має складатися із державної й недержавної підсистем забезпечення національної безпеки;
- активізувати діяльність уповноважених органів державної влади й недержавних структур в цьому напрямку;
- закласти фундамент для прогнозованої стабілізації геополітичної ситуації з метою максимальної реалізації українських національних інтересів;
- створити систему моніторингу для відстеження і своєчасної нейтралізації передумов, що створюють загрозу національним інтересам української нації;
- сприяти утворенню гнучкої системи корелюючих нормативно-правових актів, реалізація яких забезпечуватиме подальший розвиток України.

Поряд з цим, відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» Президентом України розробляються і затверджуються Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина України доктрини, концепції, стратегії та програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретних обставинах з метою своєчасного виявлення, відвернення і

нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України.

Стратегія національної безпеки України та Воєнна доктрина України є документами, обов'язковими для виконання, й основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки.

Як засвідчив негативний досвід забезпечення національної безпеки, законодавство України з даних питань є в значній мірі застарілим, а закладені у ньому норми взаємодії та координації дій органів державної влади і їх силових структур як у мирний час, так і у кризові періоди, не враховують особливості нового типу агресії, у ході якої широко використовується не лише традиційні військові операції, але й різноманітні невоєнні сили та засоби боротьби. Крім того, варто зауважити, що правові акти у цій сфері містять низку неузгодженостей, підходи до визначення певних термінів мають бути переглянуті, потребують запровадження сучасні механізми управління загрозами національній безпеці тощо [6, с. 111].

Внесення відповідних змін до законодавства має забезпечити створення цілісної і гнучкої гармонійної системи забезпечення національної безпеки. Отже, існує необхідність визначення концептуальних підходів до комплексного перегляду законодавства України з питань забезпечення національної безпеки, починаючи від норм Конституції України, завершуючи відомчими інструкціями.

Особлива увага при цьому має приділятися удосконаленню базового закону, який визначатиме принципи й особливості функціонування системи забезпечення національної безпеки. В Україні таким законом є Закон «Про основи національної безпеки України», який був прийнятий ще у 2003 році.

Суттєвим недоліком чинної редакції вказаного Закону є те, що більшість його положень мають декларативний, а не нормативно-правовий характер. Закон у своїй основі має складатися з правових норм, які встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки (права та обов'язки) учасників суспільних відносин. В іншому випадку створюються

умови для суб'єктивної оцінки змісту, норм та критеріїв їх виконання.

Крім того, прийняття у 2010 році такого ж декларативного закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» лише ускладнило і так недосконале правове регулювання сфери національної безпеки. Зокрема, цим Законом запроваджувалося поняття «засади внутрішньої політики України у сфері національної безпеки і оборони». Перелік таких засад, визначений статтею 6 цього Закону, по суті являє собою уточнений концентрований перелік основних напрямків державної політики з питань національної безпеки, визначених статтею 8 Закону України «Про основи національної безпеки України». При цьому розмежовувати поняття «основи і засади» практично неможливо, а необхідність такого розширення законодавчого регулювання сфери забезпечення національної безпеки викликає значні сумніви.

З огляду на вище викладене, вважається доцільним підготувати нову редакцію Закону України «Про основи національної безпеки України». Реалізуючи комплексний і системний підхід до удосконалення законодавства України у сфері забезпечення національної безпеки, слід виходити з того, що відповідний базовий закон має утворювати підґрунтя для формування підгалузі права національної безпеки в національній системі права. Його основними завданнями є:

- виокремлення складових національної безпеки у діяльності держави;
- впровадження єдиного, узгодженого механізму функціонування системи забезпечення національної безпеки, у тому числі забезпечення ефективної взаємодії та координації дій державних органів, інститутів громадянського суспільства та громадян у зазначеній сфері;
- впровадження системного підходу до планування, ресурсної підтримки та контролю виконання заходів щодо забезпечення національної безпеки;
- забезпечення ефективного функціонування сектору безпеки й оборони, який є основою системи забезпечення національної безпеки, у тому числі чітке визначення.

Формування законодавства по забезпеченню національної безпеки, яке б відповідало Конституції України, нерозривно

пов'язано з підвищенням ролі закону. Саме через відповідні Конституції закони як юридичну форму вираження волі народу чи безпосередньо через своїх представників у парламенті, можливо найбільш ефективно відновлення системи права на демократичних і гуманістичних засадах. Лише верховенство Конституції та закону в системі нормативно-правових актів держави забезпечить високу якість усієї єдності та внутрішньої погодженості законодавства про національну безпеку. Адже реформування правової системи – це, насамперед, відновлення і розвиток законодавства і забезпечення вищого авторитету правового захисту закону в суспільстві й державі.

Отже, враховуючи той факт, то відповідно до ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю є життя людини, особлива увага має приділятися побудові системи забезпечення національної безпеки громадян, дія якого забезпечуватиметься передусім законодавчим закріпленням за державними та недержавними структурами обов'язків і відповідальності за захист національних інтересів.

Станом на сьогодні, визначення поняття «система забезпечення національної безпеки» в законодавстві України відсутнє.

Загалом, під системою забезпечення національної безпеки України розглядається створена державою система державних і недержавних інститутів, які здійснюють взаємодію між собою, відповідають встановленим критеріям та володіють необхідними науково-обґрунтованими та законодавчо закріпленими засобами і методами забезпечення інтересів особи, суспільства та держави. Функціонування даної системи має відбуватись відповідно до науково сформованих та визначених цілей, функцій, принципів та методів, об'єднаних цілями забезпечення національної безпеки.

Система нормативно-правового забезпечення національної безпеки містить сукупність законів і підзаконних нормативних актів, які створюють нормативно-правове поле для функціонування системи національної безпеки і виконання нею свого призначення [7, с. 211].

У широкому розумінні йдеться про Конституцію України, Закон України «Про основи національної безпеки України», закони України, укази та розпорядження Президента України, міжнародні правові акти, пов'язані із забезпеченням як національної, так і регіональної та міжнародної безпеки, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, які визначають компетенцію суб'єктів системи забезпечення національної безпеки, а також відомчі нормативно правові акти у формі наказів, директив, настановлень, положень, статутів, правил, інструкцій.

Наразі існує необхідність чіткого законодавчого врегулювання як самих понять «система національної безпеки» та «система забезпечення національної безпеки», так і принципів побудови і функціонування системи забезпечення національної системи України.

Формування ефективної сучасної системи забезпечення національної безпеки, зокрема розробка правових засад її функціонування, є одним з головних напрямків державної політики України на сучасному етапі. Перш за все цей процес потребує оновлення системи взаємовідносин між гілками влади, державними органами, органами місцевого самоврядування, господарчими суб'єктами, громадськими організаціями та особами з питань забезпечення національної безпеки [8, с. 88].

При цьому саме на державні інституції мають бути покладені завдання щодо забезпечення функціонування ядра національної безпеки, яке складається із його системоутворюючих компонентів, ключове місце серед яких посідають життєво важливі інтереси української нації. Виключно до компетенції державних органів мають бути включені такі пріоритетні напрями забезпечення національної безпеки, як захист конституційних прав і свобод громадян, конституційного ладу і територіальної цілісності держави, недоторканості її державних кордонів та деякі інші. Оскільки саме це зумовлює акцентування нами уваги на державному управлінні національною безпекою, а також формування органів державного управління національною безпекою.

Література.

1. Дудченко О.С. Теорія держави і права. Навчальний посібник. НДУ ім. М. Гоголя. Ніжин. 2012. 99 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник. ЦУЛ. 2011. 520 с.
3. Сегрієнко М.Г. Функціональні зміни суб'єктів забезпечення національної безпеки у внутрішньополітичному секторі. *Теорія та практика державного управління*. Випуск № 2 (41). 2013. С. 1-9.
4. Ковбасюк Ю., Ващенко Ю. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України. НАДУ. Київ. 2013. 120 с.
5. Правова політика України: концептуальні засади і механізми формування. Науково-практична конференція. Київ. 2013. 160 с.
6. Петришин О., Погребняк С., Смородинський В. Теорія держави і права. Київ. 2014. 368 с.
7. Копиленко О.Л. Законодавчий процес: стан і шляхи вдосконалення. Інститут законодавства Верховної Ради України. Частина 1. Київ. 2010. 696 с.
8. Лук'янов Д.В. Теорія держави і права. Право. Харків. 2012. 312 с.

Reference

1. Dudchenko, O.S (2012). *Teoriia derzhavy i prava*. [Theory of the state and law], Nizhyn, Ukraine.
2. Skakun, O.F. (2011) *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of the state and law]. Kyiv, Ukraine.
3. Sehriienko, M.H. (2013), ``Functional changes of national security subjects in the domestic political sector``. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Vypusk № 2 (41). pp. 1-9.
4. Kovbasiuk, Yu. Vashchenko, Yu. (2013), *Modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia ta yevropeiska intehratsiia Ukrainy* [Modernization of public administration and European integration of Ukraine, [Kyiv, Ukraine.
5. The legal system of Ukraine: conceptual principles (2013), *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij pravovij konferentsii* [Conference Proceedings of the International legal Conference], Mizhnarodna Pravova konferentsiya [International legal conference], National University, Kiyv, Ukraine, 160 p.
6. Petryshyn, O. Pohrebniak, S. Smorodynskyi, V. (2014) *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of the state and law], Kyiv, Ukraine.
7. Kopylenko O.L. (2010) *Zakonodavchyi protses: stan i shliakhy vdoskonalennia* [Legislative process: status and ways of improvement]. Chastyna 1. Kyiv, Ukraine.
8. Lukianov D.V. (2012) *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of the state and law]. Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 04. 02.2022

УДК 340.15(470)

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-18-23

ПОГЛЯДИ ІЛІ ШРАГА НА СИСТЕМУ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІСЛЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 Р.

Скоморовський В.Б.,

Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», вул. Табірна, 30-32, м. Київ, Україна, 03113,

e-mail: yskomor@ukr.net.

ORCID: 0000-0002-1020-2322

Кінзерська Т.В.,

Аспірант кафедри державно-правових дисциплін, помічник судді Шостого апеляційного адміністративного суду, вул. Князів Острозьких, 8 корп. 30, м. Київ, Україна, 01010,

e-mail: jurnalkultura@ukr.net.

ORCID: 0000-0001-9548-3209

VIEWS OF ILYA SHRAG ON THE JUSTICE SYSTEM IN UKRAINIAN LANDS AFTER THE JUDICIAL REFORM OF 1864.

Skomorovskyi V.B.,

doctor of legal sciences, professor, professor of the Department of Theory and History of the State and Law “KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine

e-mail: yskomor@ukr.net.

ORCID: 0000-0002-1020-2322

Kinzerska T.V.,

Postgraduate student of the Department of State Law Disciplines, assistant judge of the Sixth Administrative Court of Appeal, str. Knyaz Ostrozki, 8 building 30, Kyiv, Ukraine, 01010,

e-mail: jurnalkultura@ukr.net.

ORCID: 0000-0001-9548-3209

Анотація. У статті досліджуються погляди відомого українського адвоката, громадського і суспільно-політичного діяча Іллі Шрага на систему правосуддя в українських землях після Судової реформи 1864 р. Зазначається, що у середині XIX ст. центральна імперська влада оголосила низку реформ, зокрема селянську, військову, міську, земську, судову, котрі суттєво вплинули на тогочасне суспільно-політичне життя. Наголошується, що серед запропонованих реформ найбільш послідовною і завершеною була Судова реформа 1864 р. Стверджується, що реформування судової системи неодноразово ставало предметом дискусій у вищих ешелонах імперської влади. Констатується необхідність трансформації судової системи, оскільки існуюча система правосуддя не відповідала тогочасним реаліям. Вона не була досконалою, і це неодноразово доводила судова практика. Часто спостерігалась недостатня фахова кваліфікація суддів та хабарництво, суди вирішували справи, розглядаючи лише письмові матеріали слідства. Акцентується на тому, що аналіз функціонування судових установ на території українських земель після Судової реформи 1864 р. займає важливе місце у творчій спадщині І. Шрага. Зауважується, що юридичний фах ученого дозволив доволі детально досліджувати особливості функціонування судових установ з урахуванням тих суспільно-політичних і правових чинників, що суттєво впливали, а часто й визначали принципи діяльності судових інституцій. Зазначається, що будучи фаховим юристом з багатим практичним досвідом дослідник детально простежив функціонування судів після їх реформування у період царя Олександра II. Стверджується, що на основі застосування порівняльного аналізу вченому вдалося простежити особливості функціонування судових установ після Судової реформи 1864 року і аж до періоду проголошених самодержавством контрреформ у судовій сфері у кінці XIX ст.

Ключові слова: адвокат, Ілля Шраг, суд, Судова реформа 1864 року, судові установи, українські землі.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 9.

Summary. The article examines the views of the famous Ukrainian lawyer, public and socio-political figure Ilya Shrag on the justice system in Ukrainian lands after the Judicial Reform of 1864. It is noted that by the middle of the 19th century,

radical changes were observed in the social and political life of the Russian Empire. The central government announced a series of reforms, including peasant, military, urban, zemstvo, and judicial reforms. It is claimed that such a need has been ripe for a long time and it has repeatedly become the subject of discussion in the highest echelons of the imperial power. Among the proposed reforms, the Judicial Reform of 1864 was the most consistent and complete. It must be stated that the relevance of the transformation of the judicial system was clearly visible in the conditions of social and political life, since the current justice system did not correspond to the peculiarities of the life of that time. The current system was not perfect, and this was repeatedly proven by judicial practice. In addition, insufficient legal qualifications of judges and bribery were observed, courts decided cases by considering only written investigation materials. It is emphasized that the analysis of the functioning of judicial institutions on the territory of Ukrainian lands occupies an important place in the creative heritage of I. Shrag. It is noted that the scientist's legal profession allowed him to investigate in detail the peculiarities of the functioning of judicial institutions, taking into account those socio-political and legal factors that significantly influenced, and often determined, the principles of the functioning of judicial institutions. It is noted that as a professional lawyer with extensive practical experience, the researcher followed in detail the functioning of the courts after their reformation during the reign of Tsar Alexander II. It is claimed that, based on the application of comparative analysis, the scientist was able to trace the peculiarities of the functioning of judicial institutions after the Judicial Reform of 1864 and up to the period of counter-reforms in the judicial sphere proclaimed by the autocracy at the end of the 19th century.

Key words: lawyer, Ilya Shrag, court, Judicial reform of 1864, judicial institutions, Ukrainian lands.

Formulas: 0, *fig.:* 0, *tabl.:* 0, *bibl.:* 9

Постановка проблеми. Реформування системи вітчизняного правосуддя є вкрай важливим і актуальним процесом на сучасному етапі. З огляду на це, важливим видається максимально врахувати практику державотворення попередніх історичних епох, зокрема спадщину тих українських діячів, теоретичні розробки яких, у тому числі й у судовій сфері, не втрачають актуальності й в умовах сьогодення. Серед таких постатей яскраво виділяється відомий юрист, адвокат, політичний і громадський діяч Ілля Шраг, теоретична спадщина якого у сфері вивчення судових інституцій в українських землях відзначається репрезентативністю й багатоаспектністю, а тому потребує окремого комплексного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблемі присвячували багато уваги відомих учених, серед яких: Т. Демченко, В. Кравчук, О. Максимов, О. Нестерцова-Собакар, В. Онищенко, В. Шевченко, М. Ярошенко та інші. Проте більшість дослідників зосереджувались на загальних питаннях громадської та просвітницької діяльності діяча. У зв'язку з цим, дослідження поглядів І. Шрага на систему правосуддя в українських землях після Судової реформи 1864 р. потребує, на нашу думку, більш глибокого наукового вивчення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження поглядів І. Шрага на систему правосуддя в українських землях

після Судової реформи 1864 р. відзначається неабиякою науковою й суспільно-політичною актуальністю. Детальний аналіз даного питання дає можливість заповнити ряд прогалин у вивченні вітчизняного державо- і правотворення кінця XIX – початку XX ст.

Метою даної статті є висвітлення поглядів І. Шрага на систему правосуддя в українських землях після Судової реформи 1864 р. у руслі суспільно-політичних процесів на українських землях середини XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середина XIX століття характеризується кардинальними змінами суспільно-політичного життя українських земель у період імперського панування. Впродовж 1860-1870 років загальноімперською владою було проголошено ряд реформ: селянська, військова, міська, земська, судова. Всі вони викликані назрілою необхідністю, яка вже чітко усвідомлювалася панівною владою [3, с. 125]. Найбільш завершеною й найбільш послідовною з реформ стала Судова реформа 1864 року. Потреба в ній назріла давно, до того ж стара судова система з її становим принципом здійснення правосуддя прийшла в суперечність з реальністю життя. Про недосконалість тогочасної судової системи засвідчують численні джерела. Саме тут панувало свавілля і судові помилки, бюрократизм і судова тяганина, застосування силових прийомів, тортур і шантажу [5, с. 45].

Потрібно констатувати, що для тогочасного суду були притаманні хабарництво, низька юридична грамотність суддів.

У жовтні 1861 р. імператор при Державній канцелярії створив комісію з підготовки проєкту трансформації судової системи. Комісія за основу взяла загальну теорію судоустрою і судочинства, а також практику західноєвропейського законодавства. Для організації робіт зі складання проєкту Судових статутів комісія була розділена на три відділи: 1) судоустрою, 2) кримінального судочинства, 3) цивільного судочинства. В результаті її роботи було підготовлено чотири закони, затверджені імператором 20 листопада 1864 р.: «Заснування судових установлень», «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, які накладаються мировими суддями».

Судові статuti створювались згідно з процесуальних і організаційних основ європейських країн. Мова йде про принципи відділення судової влади від законодавчої, виконавчої та адміністративної [2, с. 12]. Закріплено принцип незмінності й незалежності суддів; усність, гласність, змагальність судочинства; презумпція невинуватості й рівність усіх перед законом. Така ідея передбачала створення громадянського суспільства з рівноправними громадянами [9, с. 98]. Шляхом до цього мали стати нові принципи організації суду і судочинства. Вводився всестановий суд й інститут присяжних засідателів у окружних судах (для розгляду кримінальних справ); засновувалась адвокатура; реорганізована прокуратура, що звільнялась від функцій загального нагляду, зосередившись на роботі в суді; створено виборний мировий суд для розгляду менш значних справ; засновано інститут судових слідчих, незалежних від поліції [1, с. 6]. Таким чином, за твердженням В. Малченко, Судові статuti 1864 р. було сформовано на ґрунтовному й цінному фундаменті, а загальна їх архітектоніка наскільки гармонійна й доцільна, що достатньо тільки вдосконалювати й обновляти ті частини й служби, які актуальні в новий час [4, с. 80].

Аналізуючи судову реформу, І. Шраг цілком закономірно наголосив на її унікальності в законодавчій практиці. Він зазначив, що реформа запровадила новітні підходи до організації судочинства, сприяла закріпленню основ рівного і незалежного суду, наскільки це було можливим за тогочасного політичного режиму Російської імперії. При цьому дослідник відмітив широку участь народу в судових справах шляхом залучення його через присяжних засідателів і обраних громадами мирових суддів [8, с. 107].

І. Шраг ґрунтовно дослідив ті основи, на яких було запроваджено новий суд. Беручи до уваги політичну складову питання, тобто особливості устрою Російської імперії, він простежив, що реформа судочинства, не дивлячись на свою унікальність та прогресивність, загалом не відповідала основам імперського самодержавства та суттєво похитнула їх. У зв'язку з цим почалось поступове скасування ключових основ судочинства, яке діяло на основі Судових статутів від 20 листопада 1864 року. Паралельно дослідник вивчав реакцію суспільства на такі зміни, зауваживши, що з цього питання була відсутня будь-яка серйозна опозиція, оскільки загальноприйнятим було те, що громада не мала навичок належним чином обороняти власні здобутки, й тому безпосередньо підкорювалася волі царя. Зазначимо, що така деструктивна діяльність стосувалася не тільки питань судочинства, але й усіх сфер громадського життя.

З 1870-х років спостерігається початок контрреформ, коли приймається ціла серія законодавчих актів, що посилюють роль царя. Кожен законодавчий акт, спрямований на зміну Судових статутів, відступ від проголошених принципів правосуддя, порушення створеного статутами порядку провадження справ, означав бажання адміністрації посилити вплив на суди й керувати ними. Законом від 9 травня 1878 року було звужено компетенцію присяжних засідателів, відібравши у них багато справ і віддавши їх до відання суду царської корони. І. Шраг зосередив особливу увагу на порушенні принципу незалежності суддів

з боку царського уряду. Зазначимо що законом від 20 травня 1885 року було створено особливий дисциплінарний суд, що спричинило порушення принципу незалежності суддів, після якого їх можна було звільняти тільки судом.

5 грудня 1874 року адвокатуру переведено у підпорядкування судам і заборонено відкривати адвокатські ради, тим самим простежувалось поступове знищення адвокатського стану. Поряд з тим ще залишались певні демократичні норми, які на практиці діяли у системі судочинства. Суд був відділений від адміністрації, мирових суддів, а там, де існували земства, обирала громада.

З приходом до влади Олександра III уся судова система підлягала негайній трансформації, фактично була повернена у таке русло, в якому вона функціонувала до Судової реформи 1864 року. Знову починає відчуватися вплив адміністрації на судову сферу, відбувається нівелювання мирових суддів з подальшою заборонаю їх обрання, скасовано чималу кількість справ, які підлягали розгляду присяжними засідателями та передача їх для розгляду судами так званих «станових представників», серед яких І. Шраг виділяв дворянських маршалів, міських голів і волосних старшин, де судочинство явно здійснюється за становою ознакою [8, с. 108]. Водночас було порушено принцип публічності у розгляді судових справ. Згідно з законом від 12 лютого 1887 року, судам та міністру юстиції офіційно надавалось право ініціювати закриті судові засідання по будь-якій справі, де вони вважатимуть за потрібне, і вони завжди мають змогу впливати на публічність суду.

Доволі глибоко питання функціонування системи судочинства в період контрреформ І. Шраг проаналізував у своїх «Листах з Чернігівщини». Зокрема у «Листі VIII» дослідник чітко зазначив, що в період контрреформ міністерство юстиції, спільно з іншими міністерствами, стосовно відносин у національних питаннях цілеспрямовано застосовувало «обрусительну» політику. Ще в період реформ прийнято рішення заснувати нові суди в остзейському краї, де

на одному рівні разом з державною російською застосовували й мови тубільців – німецьку, лошишську й естську з однаковими правами у судових справах. Проте за правління Олександра III на початку 1880-х років таку ініціативу було відкинуто, російську мову проголошено обов'язковою навіть у мирових і волосних судах з деякими незначними застереженнями. Одночасно у процесі реформування судової системи було фактично ліквідовано інститут присяжних засідателів, а усі судові справи вирішувались коронними суддями. Мирових суддів не обирали громадяни, а призначав уряд, внаслідок чого вони кваліфікувалися як чиновники міністерства юстиції, які, як переконував учений, були повністю від нього залежні [8, с. 108].

Необхідно констатувати, що міністерство юстиції в даний період проводило загалом реакційну політику, яка мала великий вплив на суди й на суддів. Зауважимо, що серед суддівського корпусу також спостерігалась політика щодо дотримання вказівок представників адміністрації. Таким чином винесенні рішення здебільшого відстоювали інтереси уряду та губернатора на місцях.

І. Шраг простежив, що така тотальна трансформація суспільно-політичного устрою не могла не позначитись на судах, а тому судді були поставлені у таке становище, що не мали змоги відстоювати власну самостійність від втручання адміністрації, а це, своєю чергою, на практиці спричиняло багато колізій, в яких перемога завжди була за представниками адміністрації. Як приклад він наводить взаємовідносини адміністрації та судів у Чернігівській губернії за часів губернаторства О. Анастасєва, у період, коли губернатор ревізував повіти в Чернігівській губернії і з'їзд земських начальників, який представляв тогочасний повітовий член окружного суду П. Лопуцький [8, с. 109]. Вчений відзначив, що така посада була встановлена у період, коли запроваджено посади земських начальників, а для того, щоб краще пояснити його відносини з губернатором, І. Шраг ілюстративно наводив інформацію про

повітових членів окружних суддів. Він зазначив, що з часу скасування посади мирових суддів, значна кількість їхніх повноважень перейшла у межах села до земських начальників, а у межах міста – до міських суддів, однак для того, щоб здійснювати судочинство з найважливіших справ, зокрема тих, що раніше належали до компетенції мирових суддів, було запроваджено нову посаду – повітових членів окружних суддів. Вони розглядали справи як перша інстанція, а апеляції на їх рішення розглядалося окружним судом.

Розкриваючи становище судових діячів у їх відносинах з губернською владою, І. Шраг вкотре наголосив на безкарності місцевої адміністрації [7, с. 79]. Такий стан речей він пояснював загальноімперською політикою стосовно місцевої адміністрації. Численні факти зловживання владою на місцях були добре відомі міністерству юстиції й воно мало б відстоювати права своїх чиновників від гніту і сваволі губернаторів та загалом місцевої адміністрації. Однак офіційна позиція міністерства юстиції полягала у єднанні суду з адміністрацією. Його метою мала стати «солідарність» з адміністрацією і тому старші голови судових палат мали об'їхати усі окружні суди свого округу, щоб ініціювати серед повітових членів і міських суддів лояльне поводження із земськими начальниками й повітовими маршалами та уникати суперечки з ними [6, с. 59]. Дослідник зазначав, що повітові члени й міські судді, будучи людьми освіченими, старалися максимально дотримуватись букви закону. У зв'язку з цим у них часто виникали суперечки з земськими начальниками, серед яких було мало освічених людей і котрі сформувалися на основі панських офіцерських чи поліційних традицій з ігноруванням закону та переслідуванням, як правило, власних інтересів [8, с. 112].

І. Шраг вказував, що міністр юстиції замість того, щоб стояти на варті закону й обороняти закон від будь-яких свавільних утисків та підтримувати своїх чиновників у боротьбі з неправосуддям, став на позиції захисту адміністрації та її сваволі, вважав за

потрібне закликати до її підтримки серед суддівського корпусу. Дослідник встановив, що міністерство юстиції закликала суддів і прокурорів не до того, щоб вони узгоджували свою діяльність з нормами закону, а ініціював дослухатися до намірів і бажання представників імперської влади. Саме на таку позицію міністерства неодноразово було звернено увагу у середовищі преси й тогочасного суспільства. Позиція міністерства полягала в тому, що у публічних виступах воно надавало відповідні інструкції суддям і прокурорам, наказуючи їм бути проводирями «обрусіння» [8, с. 114].

Висновки. Аналізуючи систему правосуддя в українських землях після Судової реформи 1864 р. І. Шраг відзначав велику роль тих суспільно-політичних і правових чинників, що суттєво впливали, а часто й визначали принципи діяльності судових установ. Водночас він детально проаналізував вплив судової реформи на заснування судових установ, розглядаючи її як ключовий елемент трансформації системи судочинства середини XIX ст. На його переконання, актуальність судових перетворень чітко простежувалась в умовах суспільно-політичного життя, оскільки чинна система правосуддя не відповідала особливостям тогочасних реалій. Зокрема він наголошував, що демократичні перетворення в судовій сфері насправді не відповідали істинній природі імперського самодержавства, у зв'язку з чим починається ревізія норм судових статутів та поступовий відхід від тих демократичних начал, які у них закладались. Детальне вивчення даного питання дало можливість досліднику простежити потужний вплив адміністрації на судову сферу, процеси нівелювання мирових суддів з подальшою заборонаю їх обрання та запровадження «станових представників», серед яких він виділяв дворянських маршалів, міських голів і волосних старшин. Розкриваючи становище судових діячів у їх стосунках з губернською владою дослідник регулярно наголошував на безкарності місцевої адміністрації. І. Шраг простежив численні факти зловживання владою на місцях та

абсолютну інертність стосовно цього типовим елементом загальноімперської організації, вважаючи це політики стосовно місцевої адміністрації.

Література

1. Кравчук В. М. Історико-правові аспекти основ правового статусу суддів на українських землях у складі Російської імперії (кінець XVIII – початок XX століття) // *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 3-7.
2. Люблинській П. И. Судь и права личности // *Судебная реформа* / под ред. Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского ; при ближайшем участии: М. Н. Гернета, А. Э. Вормса, Н. К. Муравьева и А. Н. Паренаго. 1915. Т. 2. С. 1-40.
3. Максимов О. В. Судова реформа на Правобережжі 1864 р.: фахова дискримінація поляків в умовах «кадрового голоду» // *Intermarum*. 2014. № 1. С. 124-139.
4. Малченко В. С. Общій очеркь движенія гражданско-процессуальнаго законодательства послѣ 1864 года // *Судебная реформа* / под ред. Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского ; при ближайшем участии: М. Н. Гернета, А. Э. Вормса, Н. К. Муравьева и А. Н. Паренаго. 1915. Т. 2. С. 70-80.
5. Нестерцова-Собакаръ О. В. Вплив судової реформи 1864 року на розвиток цивільного судочинства в Україні // *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 44-47.
6. Шраг І. Лист І. Дещо про Анастасьєва // І. Л. Шраг. Документи і матеріали / упор. В. М. Шевченко, Т.П. Демченко, В. І. Онищенко. Чернігів, 1997. С. 59-65.
7. Шраг І. Лист ІІ // І. Л. Шраг. Документи і матеріали / упор. В. М. Шевченко, Т.П. Демченко, В. І. Онищенко. Чернігів, 1997. С. 71-82.
8. Шраг І. Лист ІІІ // І. Л. Шраг. Документи і матеріали / упор. В. М. Шевченко, Т.П. Демченко, В. І. Онищенко. Чернігів, 1997. С. 104-115.
9. Ярошенко М. О. Протидія корупції в судовій системі Наддніпрянської України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2015. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць. Випуск 30. С. 93-99.

References

1. Kravchuk, V. M. (2016), "Historical and legal aspects of the foundations of the legal status of judges on Ukrainian lands as part of the Russian Empire (late 18th - early 20th centuries)", *Aktual'ni problemy vitchyznianoї iurysprudentsii*, vol. 4, pp. 3-7.
2. Liublynskij, P. Y Davydova, N. V. Herneta, M. N. and others (1915), *Sud ta individual'ni prava. Sudebnaya reforma* [Court and individual rights", *Sudebnaia reforma*], vol. 2, pp. 1-40.
3. Maksymov, O. V. (2014), "Judicial reform on the Right Bank in 1864: professional discrimination against Poles in conditions of "personnel famine", *Intermarum*, vol. 1, pp. 124-139.
4. Malchenko, V. S. Herneta, M. N. Vormsa, A. E. and others (1915), "General outline of the movement of civil procedure legislation after 1864", *Sudebnaia reforma*, vol. 2, pp. 70-80.
5. Nestertsova-Sobakar', O. V. (2018), "The impact of the judicial reform of 1864 on the development of civil justice in Ukraine", *Porivnial'no-analitychne pravo*, vol 6, pp. 44-47.
6. Shrah, I. (1997), "Letter I. Something about Anastasyev", *I. L. Shrah. Dokumenty i materialy*, pp. 59-65.
7. Shrah, I. (1997), "Letter I", *Dokumenty i materialy* pp. 71-82.
8. Shrah, I. (1997), "Letter II", *I. L. Shrah. Dokumenty i materialy*, pp. 104-115.
9. Yaroshenko, M. O. (2015), "Anti-corruption in the judicial system of Dnieper Ukraine in the second half of the 19th - at the beginning of the 20th century", *Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia № 18. Ekonomika i pravo*, vol. 30, pp. 93-99.

Стаття надійшла до друку 03.02.2022

УДК 342.1

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-24-28

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У 1917-1922 РОКАХ: КОНСТИТУЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ АВТОНОМІЇ УКРАЇНЦІВ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ

Гуменюк В.В.,

Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», вул. Табірна, 30-32, м. Київ, 03113, Україна,
e-mail: gumenyuk_vitaliy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>

STATE CREATION OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC IN 1917-1922: THE CONSTITUTION OF THE NATIONAL AND CULTURAL AUTONOMY OF UKRAINIANS IN THE FAR EAST

Gumenyuk V. V.,

Honored Lawyer of Ukraine, PhD in Law, Associate Professor of Theory and History of State and Law
«University of Economics and Law «KROK», st. Tabirna, 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine,
e-mail: gumenyuk_vitaliy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>

Анотація. Метою роботи є виявлення нових фактів, поглиблення вивчення знань про Зелений Клин, аналіз реального стану предмета дослідження. Методика написання включає аналіз теоретичної та джерельної бази з подальшим узагальненням і формулюванням відповідних висновків та рекомендацій. З огляду на міждисциплінарність проблеми, в роботі використано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних, спеціально-історичних та філософських методів і підходів, а також принципів об'єктивності, історизму, системності та всебічності. В процесі дослідження визначено, що на II сесії Української Далекосхідної Крайової Ради (за участю представників Владивостоцької, Микільсько-Усурійської, Іманської, Хабаровської, Свободненської, Забайкальської та Маньчжурської Українських Окружних Рад) 30 травня 1919 року затверджено Конституцію національно-культурної автономії українців на Далекому Сході, у якій закріплено структуру, принципи формування та функціонування, компетенцію органів національного самоврядування, а також питання визначення цивільно-правового статусу українського населення Далекого Сходу. Далекосхідні українці прагнули забезпечити собі свободу на самостійне національно-культурне життя на новій батьківщині з метою збереження та вільного розвитку цих природних скарбів, національної особи та характеру. Основною метою українського національного руху на Далекому Сході в 1917-1922 роках було національне самовизначення українського населення Далекого Сходу у формі національно-територіальної або національно-культурної автономії, принципи якої містяться у статті 6 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході. У дослідженні висвітлено факти, що актуалізують тематику питання державотворення Українського народу минулого століття на тлі подій, які відбулися з 2014 року, а саме: анексія Автономної Республіки Крим, військове вторгнення на Східну Україну, а також повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року на сучасну суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу Україну, що є прикладами російських експансіоністських амбіцій та імперіалістичної політики. Як наслідок, сьогодні Український народ стає на захист демократичних цінностей, європейського шляху розвитку, територіальної цілісності та державного суверенітету України. Одним з етапів державотворення Українського народу є утворення Української Далекосхідної Республіки, яке тривало з 1917 року до 1922 року. Результати дослідження може бути використано центральними, регіональними та місцевими органами державної влади у формуванні діаспоральної політики під час вирішення культурних, мовних, юридичних та освітніх потреб, а також у розробленні програм історичного розвитку Українського народу в середовищі української діаспори та на території сучасної України.

Ключові слова: Конституція національно-культурної автономії українців на Далекому Сході, II сесія Української Далекосхідної Крайової Ради, автономія.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл: 3

Annotation. The purpose of the article is to clarify previously known but insufficiently researched facts, to discover new facts, to deepen the study of knowledge about the Green Wedge, to analyze the real state of the subject of research. Methodology. The methodology includes the analysis of the theoretical and source base with further generalization and formulation of relevant conclusions and recommendations. Given the interdisciplinary nature of the problem, the work uses a complex of general scientific, special legal, special historical and philosophical methods and approaches, as well as the principles of objectivity, historicism, systematicity and comprehensiveness. The results. In the course of the research, it was

determined that on May 30, 1919, the Constitution of the National and Cultural Autonomy of Ukrainians in the Far East was approved at the II session of the Ukrainian Far Eastern Regional Council (with the participation of representatives of the Vladivostok, Mykyl-Usuriy, Iman, Khabarovsk, Svobodnen, Zabaikal and Manchurian Ukrainian District Councils) on May 30, 1919, in which the structure, principles of formation and functioning, competence of national self-government bodies, as well as the issue of determining the civil-legal status of the Ukrainian population of the Far East are fixed. The Far Eastern Ukrainians sought to secure their freedom for an independent national and cultural life in their new homeland with the aim of preserving and freely developing these natural treasures, national identity and character. The main goal of the Ukrainian national movement in the Far East in 1917-1922 was the national self-determination of the Ukrainian population of the Far East in the form of national-territorial or national-cultural autonomy, the principles of which are contained in Article 6 of the Constitution of the National-Cultural Autonomy of Ukrainians in the Far East. Originality. In the course of the research, it was established that the research and coverage of the issue of the state formation of the Ukrainian people of the last century against the background of the events that took place since 2014, namely: the annexation of the Autonomous Republic of Crimea, the military invasion of Eastern Ukraine, as well as the full-scale military invasion on February 24, 2022, are quite relevant to the modern sovereign and independent, democratic, social, legal state of Ukraine, which are examples of Russian expansionist ambitions and imperialist policies. As a result, today the Ukrainian people stand in defense of democratic values, the European path of development, territorial integrity and state sovereignty of Ukraine. One of the stages of state formation of the Ukrainian people is the formation of the Ukrainian Far Eastern Republic, which lasted from 1917 to 1922. Practical significance. The results of the study can be used by central, regional and local state authorities in the formation of diaspora policy while addressing cultural, linguistic, legal and educational needs, as well as in the development of programs for the historical development of the Ukrainian people in the environment of the Ukrainian diaspora and on the territory of modern Ukraine.

Key words: Constitution of national and cultural autonomy of Ukrainians in the Far East, II session of the Ukrainian Far Eastern Regional Council, autonomy.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 3

Постановка проблеми. Враховуючи події, які відбулися з 2014 року, а саме: анексія Автономної Республіки Крим, військова агресія на Донбасі, а також повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року на суверенну і незалежну демократичну Україну, проблемою є ознаки російських експансіоністських амбіцій та імперіалістичної, загарбницької, людиноненависної політики. З позиції світоглядних підходів, доцільно актуалізувати дослідження та висвітлення питання державотворення Українського народу минулого століття, який наразі стає на захист демократичних цінностей, європейського шляху розвитку, територіальної цілісності та державного суверенітету України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню знань про Зелений Клин та феномен українського національного руху, що існував на Далекому Сході у 1917-1922 роках та став результатом національної самоорганізації місцевого українського населення, у своїх наукових публікаціях фрагментарно зазначали українські на зарубіжні науковці: І. І. Шимонович, І. Світ, П. Беркут, В. Кубійович, В. Кабузан, Т. Олесюк, А. А. Попок, Ф. Заставний, В. Чорномаз, М. Новицький, І. Нам, О. Мицюк, В. С. Ілліч-Світич, І. Багрянний, Ф. Ф. Буссе, П.Ф. Унтербергер, А.А. Кауфман, А.А. Меньшиков, М. Марунчак та інші.

Формулювання завдання. Сформувати сучасне розуміння етапів державотворення Українського народу, а саме: утворення Української Далекосхідної Республіки, яке тривало з 1917 року до 1922 року, на тлі новітніх подій. Поглиблення знань про генетичні й історичні закономірності українського народу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура, принципи формування та функціонування, компетенція органів національного самоврядування, а також питання визначення цивільно-правового статусу українського населення Далекého Сходу отримали закріплення у Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході, яка була затверджена 30 травня 1919 року на II сесії Української Далекосхідної Крайової Ради (за участю представників Владивостоцької, Микільсько-Усурійської, Іманської, Хабаровської, Свободненської, Забайкальської та Маньчжурської Українських Окружних Рад) під головуванням послідовно: В. Яковенко, Л. Глибоцький, І. Божко, а обов'язки секретаря Н. Соловей, Д. Кисельов, С. Прант, що відбулася 27-31 травня 1919 року у Владивостоці [1].

У преамбулі Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході зазначено наступне. Українці, котрі живуть на Далекому Сході (області

Забайкальська, Маньчжурська, Амурська, Приморська, Сахалінська і Камчатська), спираючись на право кожного народу на самовизначення, визнають що українське населення вищезгаданих країн, у числі понад один мільйон душ, є досить значною частиною окремої української самостійної нації. Племінний і культурний зв'язок мають з народом і краєм, з котрого вони вийшли – з Наддніпрянською Україною, Слобожанщиною, Поділлям, Поліссям. Місцеві українці, громадяни Далекого Сходу, мають свої національні та культурні цінності й прикмети, котрі вони набули завдяки своєму походженню, природі та народним традиціям старого краю, в котрім вони народилися і жили, як і завдяки окремим історичним переживанням, які доводилося перенести українській нації. Цим національним скарбом є українська мова, усна словесність, письменство, звичаї, пісні, одяг та взагалі окрема культура і відмінний від інших народів національний дух-вдача. Для утримання і вільного розвитку усіх природних скарбів національного обличчя і вдачі – мають завданням тутешні українці забезпечити собі волю на самостійне національно-культурне життя в новій батьківщині. Задекларувати головні риси з тим, щоби перед оголошенням цієї Конституції для широкого загалу, а також перед надсиланням її до відповідної влади, у вступі розробити й докладніше обґрунтувати історичні та фактичні складові державотворчої практики, характерні ознаки української спільноти-територіальної громади, державного утворення чи держави.

Дія Конституції поширювалася на всю територію Далекого Сходу (стаття 1 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході), включаючи Забайкальську, Амурську, Приморську, Сахалінську, Камчатську області та Маньчжурію. Національно-культурною автономією користуються усі українці, котрі вписалися в національний список (реєстр) при окружних радах, а також всі організації, товариства та громади, котрі самовизначили себе (винесли постанови-вибори), що вони українські, на рівних правах (стаття 4 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході). Зміст національно-культурної автономії передбачено статтею 6

«Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході», відповідно до якої національно-культурна автономія українців на Далекому Сході передбачала:

- закладання та утримання на крайові чи державні кошти українських шкіл: початкових, середніх, вчительських семінарій, інститутів з українською викладовою мовою, професійних (фахових) шкіл різних категорій для української молоді у кількості пропорційній українському населенню. Крім того, повинно бути введено навчання української мови як «предмета» в усіх крайових середніх і вищих школах нарівні з руською викладовою мовою.

- українці-громадяни Далекого Сходу відбувають свою військову службу тільки в українських військових частинах, де вся наука, урядова мова, письменство і команда – є українськими. Старшина військова повинна бути теж українцями. Як буде введений територіальний принцип при поповнюванні військових частин, то повинна запровадитись українська мова як урядова й у тих частинах, де українців більшість.

- визнання української мови як крайової й допущення її до уживання в уряді, пошті, телеграфі, залізниці й суді, це право вільних зносин української людності на своїй рідній українській мові з названими установами та обов'язковим знанням української мови для задоволення потреб українського громадянства державними установами. Місцеві обласні та крайові виборні органи самоврядування – земства повинні вживати українську мову у тих округах, де українців більшість як у внутрішнім діловодстві, так і в зовнішніх зносинах.

- організоване українство, в особі Крайової та окружних Рад, висилає своїх представників до крайової влади й обласних її органів для зв'язку й охорони національно-культурних інтересів українського населення.

- українці Далекого Сходу у своєму внутрішньому житті мають право організовуватись вільно як на місцях, так і по округах, і в осередкові Далекого Сходу, з допомогою з'їздів, конференцій, періодичних нарад, делегацій, петицій, преси та інше, у такій мірі й засобами, які

самі визнають потрібними та відповідними [2].

Згідно зі статтею 7 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході, найвищим автономним органом для українців Далекого Сходу є Крайова Рада. Українська Крайова Рада на Далекому Сході є найвищим виборним органом самоврядування української людності з усіх справ національно-громадського життя.

Статтею 8 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході передбачено, що Крайова Рада об'єднує у собі усі Окружні Ради на Далекому Сході, Крайові Українські фахові спілки, економічні, культурно-просвітні товариства та інші громадські українські гуртування та керує їх життям.

Відповідно до статті 12 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході, представники у Крайову Раду обираються на 3 роки, третина з їх першого року виходить по жеребу, по черзі. Члени Крайової Ради, вислані округами, надають видані їм Окружними Радами уповноваження і посвідчення про обрання – копії постанов засідань Окружного з'їзду Секретаріату Ради для перевірки, який, після затвердження уповноваження, видає їм постійні посвідчення як членам Крайової Ради.

Представники у Крайову Раду обираються на 3 роки, третина з їх першого року приходить по жеребкуванню, по черзі. Члени Крайової Ради, вислані округами, надають видані їм Окружними Радами уповноваження і посвідчення про обрання – копії постанов засідань Окружного з'їзду Секретаріатові Ради для перевірки, які після затвердження уповноваження, видає їм постійні посвідчення як членам Крайової Ради. Члени Крайової Ради є відповідальні за свою діяльність перед організаціями, які їх вислали й надали їм уповноваження за наказами. Крайова Рада збирається на свої сесії 2-ва рази на рік. Коли є питання надзвичайної ваги, скликає Секретаріат членів Крайової Ради на засідання надзвичайної сесії. Нарадами цієї Крайової Ради керує обрана на це щоразу президія у складі, ухваленому сесією. Денний порядок нарад установлює сама Крайова Рада на підставі проєкту Секретаріату і внесень членів Крайової Ради. Вносить постанови з

усіх питань і передає їх Секретаріатові для вказівок і виконання. Крайова Рада стежить і керує діяльністю Окружних Рад і крайових українських організацій і дбає про поширення національної та політичної свідомості, піднесення освітнього і культурного рівня та матеріального добробуту серед працюючого населення і про охорону інтересів української людності на Далекому Сході, перед Крайовою і місцевою владою, через свій виконавчий орган – Секретаріат: веде докладний перепис /реєстрування/ як усього українського населення краю, так і усіх українських організацій та має з усіма інституціями ділові зносини (статті 12-19 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході). Найвищою владою у краю з усіх справ і питань українського життя є українські Далекосхідні з'їзди, котрі скликаються Секретаріатом по постановах Крайової Ради, чи по бажанню 3-х Окружних Рад Далекого Сходу у місці й часі, ухваленому Крайовою Радою (стаття 25 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході).

Отже, у Конституції детально визначалися структура, принципи формування та функціонування, компетенція органів національного самоврядування українського населення в особі Окружних та Крайової Рад та її Секретаріату. Вищим органом влади в краю у всіх справах та питаннях українського життя проголошувалися Українські Далекосхідні з'їзди [2].

Конституція національно-культурної автономії українців на Далекому Сході має бути передана на розгляд і прийняття V Українського Далекосхідного З'їзду, для скликання якого Секретаріат Крайової Ради має вжити усіх заходів. Норми внутрішнього українського життя є обов'язковими для усього Далекосхідного українства від часу прийняття Конституції Крайовою Радою (стаття 3 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході). Разом з тим, хоча Конституція національно-культурної автономії українців на Далекому Сході ще мала отримати остаточне затвердження на черговому V Українському Далекосхідному з'їзді, визначені в ній норми внутрішнього життя українського населення були

обов'язковими для всього далекосхідного українства з часу її прийняття Крайовою Радою. Таким чином, з прийняттям Конституції II сесією Україною Далекосхідної Крайової Ради організований український рух на Далекому Сході фактично розпочав реалізацію принципу національно-культурної автономії порядком явки.

Однак реалізувати положення Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході не вдалося, оскільки реакційна колчаківська диктатура проводила російську великодержавно-шовіністичну політику, гаслом якої було відновлення «єдиної неподільної» Російської імперії, що відкидало право Українського народу на самовизначення та національну незалежність. Відповідно українці не відчували щирого співчуття з боку до білого руху, ставлення до яких погіршилося 1919 року після початку російським шовіністом Денікіним А.І. бойових дій проти Армії Української Народної Республіки на чолі з С. Петлюрою. Разом з тим, після завершення II сесії Крайової Ради репресії з боку імперського колчаківського режиму щодо українського руху на Далекому Сході сприяли тому, що українські організації вітали повалення на початку 1920 року колчаківської диктатури й створення в Примор'ї нового земського уряду [3].

Висновки. Сутність вищевикладеного зводиться до висновку, що на II сесії Української Далекосхідної Крайової Ради (за участю представників Владивостоцької, Микільсько-Усурійської, Іманської, Хабаровської, Свободненської, Забайкальської та Маньчжурської Українських Окружних Рад) 30 травня 1919 року затверджено Конституцію національно-культурної автономії українців на Далекому Сході, у якій закріплено структуру, принципи формування та функціонування, компетенцію органів національного самоврядування, а також питання визначення цивільно-правового статусу українського населення Далекого Сходу. Далекосхідні українці прагнули забезпечити собі свободу на самостійне національно-культурне життя на новій батьківщині з метою збереження та вільного розвитку цих природних скарбів, національної особи та характеру. Основною метою українського національного руху на Далекому Сході в 1917-1922 роках було національне самовизначення українського населення Далекого Сходу у формі державного утворення національно-територіальної або національно-культурної автономії, принципи якої містяться у статті 6 Конституції національно-культурної автономії українців на Далекому Сході.

Література:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф.3696. Оп.2. Д.381. Л.219.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф.3696. Оп.2. Д.381. Л.220-221.
3. Українство на Далекому Сході // Нова Україна. Календар на рік 1921-й. Владивосток, 1921. С. 143-144.

References:

1. The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine. F.3696. Op.2. D.381. L.219.
2. The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine. F.3696. Op.2. D.381. L.220-221.
3. Ukraine in the Far East // New Ukraine. Calendar for the year 1921. Vladivostok, 1921. P. 143-144.

Стаття надійшла до друку 04.03.2022

УДК 340.12+340.15+341

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-29-36

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНІХ ФУНКЦІЙ УКРАЇНИ ТА УГОРЩИНИ ПІД ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЮ ПРИЗМОЮ

Горбаченко О.В.,

*Аспірантка юридичного факультету, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32,
03113, Україна*

e-mail: allexa198@gmail.com

ORCID 0000-0002-8805-4024

CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECTS OF THE EXTERNAL FUNCTIONS OF UKRAINE AND HUNGARY UNDER A THEORETICAL AND LEGAL PRISM

Horbachenko O.V.,

PhD student, «KROK» University Tabirna st.,30-32, 03113, Kyiv, Ukraine

e-mail: allexa198@gmail.com

ORCID 0000-0002-8805-4024

Анотація. Сучасний глобалізований світ потребує створення міжнародних відносин нового типу. Держава сама по собі не може існувати, для її успішного розвитку необхідно активно співпрацювати з міжнародною спільнотою. Це і сталі добросусідські відносини, і співробітництво з провідними демократичними країнами, і вступ та активна діяльність в універсальних та регіональних міжнародних організаціях. Цього вимагає від держави, середнього типу й існування зовнішніх загроз, таких як збройні агресії, інформаційні війни, економічні блокади з боку інших держав. Новітній тип міжнародних відносин з урахуванням таких факторів як глобалізація, перетворення сучасного суспільства з постіндустріального до інформаційного вносить суттєві зміни у взаємодію різних видів зовнішньої діяльності держави. В теорії держави і права функції держави класифікуються за наступними критеріями: за квінтесенцією і задачами, за направленістю функцій, за методами та засобами їх здійснення, за сферами державної діяльності, за суспільною вагою функцій, за їх часовими рамками тощо. Визнаючи, що кожна із цих наукових класифікацій має право на існування, ми підтримуємо думку тих вчених, які до такої класифікації відносять поділ функцій держави за сферами діяльності останньої на внутрішні та зовнішні функції держави. Візьмем до прикладу оборонну функцію держави, яка на пряму залежить від її інтеграції в системи колективної безпеки. Функції держави це формалізовані задачі діяльності на конкретний період часу, конкретної держави у сфері регулювання суспільних відносин зокрема, зовнішнього характеру, не забороненими національним та міжнародним правом методами задля досягнення найбільш вигідних позицій впливу. Виділяються такі підфункції синкретичної зовнішньої функції сучасної держави: зовнішньополітична (дипломатична); оборони держави від зовнішньої військової агресії; зовнішньоекономічна; налагодження міжнародних гуманітарних зв'язків; природоохоронна, або екологічна (участь у міжнародній охороні навколишнього середовища); протидії міжнародному тероризму та міжнародній організованій злочинності. В межах даної статті розглядаємо зовнішньополітичну (дипломатичну), зовнішньоекономічну та налагодження міжнародних гуманітарних зв'язків в частині України.

Ключові слова. Україна, Угорщина, зовнішні функції, порівняльно-правовий аналіз.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 18.

Abstract. The modern globalized world needs the creation of a new type of international relations. The state cannot exist by itself, for its successful development it is necessary to actively cooperate with the international community. These are permanent good-neighborly relations, cooperation with leading democratic countries, and participation and active activity in universal and regional international organizations. This is required from the state, the medium type, and the existence of external threats, such as armed aggression, information wars, economic blockades by other states. The latest type of international relations, considering such factors as globalization, the transformation of modern society from post-industrial to information society, brings significant changes to the interaction of various types of external state activity. In the theory of the state and law, the functions of the state are classified according to the following criteria: according to the quintessence and tasks, according to the direction of the functions, according to the methods and means of their implementation, according to the spheres of state activity, according to the social weight of the functions, according to

their time frames, etc. Recognizing that each of these scientific classifications has the right to exist, we support the opinion of those scientists who refer to such a classification the division of state functions by spheres of activity of the latter into internal and external functions of the state. Take for example the defense function of the state, which directly depends on its integration into the collective security system. Functions of the state are formalized tasks of activity for a specific period, of a specific state in the sphere of regulation of social relations, in particular, of an external nature, using methods not prohibited by national and international law in order to achieve the most advantageous positions of influence. The following sub-functions of the syncretic external function of the modern state are distinguished: foreign policy (diplomatic); defense of the state against external military aggression; foreign economic; establishment of international humanitarian relations; environmental or ecological (participation in international environmental protection); countering international terrorism and international organized crime. Within the scope of this article, we consider Ukrainian foreign policy (diplomatic), foreign economic and establishment of international humanitarian ties.

Keywords. *Ukraine, Hungary, external functions, comparative legal analysis.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 18.

Постановка проблеми. Для того, щоб відповідати цим вимогам, кожній державі, яка прагне до євроатлантичної інтеграції потрібно провести колосальну роботу у внутрішньополітичному житті країни. Своєю чергою, це визначає і пріоритети для дипломатичної (або навіть воєнно-політичної) діяльності та формулює окремі завдання в контексті зовнішньополітичного курсу. На зовнішньополітичну діяльність сучасної держави, останнім часом, визначальний вплив здійснюють загрози планетарного масштабу, а саме: міжнародний тероризм, нелегальна міграція, розповсюдження пандемій світового масштабу, збільшення прірви між багатими та бідними країнами, використання високотехнологічних винаходів проти людства, екологічні катастрофи, глобальні кліматичні зміни, конфлікти спровоковані Російською Федерацією, розростання фундаменталістських та екстремістських рухів глобального характеру тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В ході написання наукової статті були використані праці Андрусенка О., Рахман М., Євтушенко В., Рудас Д., Сінькевич О., Комарової В., Крусян А., Антонова В., Зінченко А., Сінайко О., Сагайдак М., Теплюк М., Журило В., Руденко Н., Самко О., а також національні та міжнародні законодавчі акти.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Даною науковою статтею робиться спроба дослідження прогалин системного підходу до розв'язання питань забезпечення зовнішніх функцій. На сьогодні питання системності є актуальним спектром, адже при внесенні змін чи доповнень чинного законодавства ситуація має оцінюватися не локально. Саме тому найкращим способом оновлення чинних механізмів слугує порівняльний аналіз.

Формулювання основних цілей статті.

Основною метою даної наукової статті є проведення дослідження присвячене питанню конституційно-правовим аспектам зовнішніх функцій України та Угорщини під теоретико-правовою призмою.

Виклад основного матеріалу наукового дослідження. Розглядаючи проблеми зовнішніх функцій держави, візьмемо за основу підхід запропонований українським вченим О. Андрусенком. Він вважає, що на сучасному етапі існує одна загальна зовнішня функція держави, яка виступає в якості ширшої наукової абстракції. В межах цієї загальної зовнішньої функції можуть бути виділені підпорядковані їй окремі зовнішні функції, або підфункції зовнішньої функції держави, які саме і виступають засобом реалізації загальної зовнішньої функції, фактично є умовою її здійснення. Ці підфункції зовнішньої функції теж є своєрідними абстрактними категоріями, які відповідають більш конкретним однорідним напрямам зовнішньої державної діяльності в порівнянні із загальною зовнішньою функцією, та входять до складу загальної зовнішньої функції як елемент її внутрішньої структури.

Вчений виділяє такі підфункції синкретичної зовнішньої функції сучасної держави: зовнішньополітична (дипломатична); оборони держави від зовнішньої військової агресії; зовнішньоекономічна; налагодження міжнародних гуманітарних зв'язків; природоохоронна, або екологічна (участь у міжнародній охороні навколишнього середовища); протидії міжнародному тероризму та міжнародній організованій злочинності [1, с. 45].

Діяльність зовнішньополітичної (дипломатичної) підфункції із самого початку українського становлення суверенності відіграла чи не доленосну роль, про що згадувалося і в попередніх питаннях даного розділу. Саме дипломатія зараз розглядається як

«м'яка сила» з вирішення конфліктних питань. А завдяки прийнятим ЗУ «Про зміни та доповнення до Конституції України» від 17 вересня 1991 року та 14 лютого 1992 року були визначені основні повноваження гілок влади у сфері міжнародних відносин, і тим самим було конституційно визначено зовнішні функції, які Україна виконуватиме, нагадаємо, що до офіційного прийняття Конституції незалежної України від 28.06.1996 року, на території діяла наявна на ті часи Конституція 1978 року, але зі значними змінами та доповненнями, два з яких ми згадали. Так, статтею 97 – ВРУ була визначена не лише як єдиний орган законодавства, а й таким, що визначає основні напрями зовнішнього та внутрішнього розвитку (п. 4), розв'язання питань відкриття дипломатичних представництв, консульств, представництв при міжнародних організаціях, торгових представництвах України (п. 24), ратифікації та денонсації міжнародних договорів України (п. 24).25), запровадження у разі потреби введення надзвичайного стану на території України (п. 26-1), встановлення військових звань, дипломатичних рангів (п. 27-1), затвердження указів Президента України про оголошення війни, введення воєнного та надзвичайного стану (п. 34). Своєю чергою, Президент відповідно до статті 114-5 має право: представляти Україну в міжнародних відносинах (п. 2), вживати заходів щодо захисту інтересів громадян України поза її межами (п. 7-6), сприяти задоволенню національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, які проживають в інших державах (п. 7-7), веде переговори та підписує міждержавні та міжнародні договори України, які набирають чинності після ратифікації Верховною Радою України; призначає та відкликає дипломатичних представників в іноземних державах та міжнародних організаціях; приймає вірчі грамоти та відкликання дипломатичних представників іноземних держав, акредитованих при ньому дипломатичні представники іноземних держав (п. 8), вирішує питання про прийняття до громадянства України та відмова від громадянства України, надання притулку іноземцям громадяни та особи без громадянства (п. 10), приймає рішення про оголошення війни, введення воєнного стану по всій Україні або в її частині районів у разі збройного нападу на Україну (п. 12), приймає рішення у випадках воєнного стану щодо загальної або часткової мобілізації на території України (п. 12-1). КМУ, як основний виконавчий орган – забезпечує

здійснення зовнішньої політики та зовнішньоекономічна діяльність України; митна справа (ст. 119, п. 7) [2; 3; 4]. Варто зазначити, що на відміну від Угорщини, котра з 1990 року тримає свої три зовнішні напрямки без змін, Україна їх почала де-факто формувати приблизно в часи останніх 5-7 років, до того можна виділяти неоднозначність та багатовекторність. Бодай більше на основі вище зазначеного, ми вбачаємо схожість напрямків, зокрема і в частині «задоволення мовних і культурних потреб українців за кордоном», різниця полягає саме в практичній частині. Якщо Угорщина активно, десь навіть дуже, реалізує свої напрямки, і дає про це знати, то Україна діє досить безсимптомно.

Як констатує О. Сінькевич, що сьогоденною доктриною, яка постійно аналізується є ніщо інше, як сфера конституціоналізму [5, с. 61]. Відповідно, на наш погляд, не дивно, що самі функції, зокрема зовнішні, як одні з головних категорій даного напрямку є живими та постійно мають оновлюватися подіями. Такими каналами можуть бути, як зазначає В. Комарова, онлайн-інформаційні мережі, що значно розширюють, збагачують можливості взаємодії громадянин-держинститут. Так на горизонті з'являється частково нова, частково докорінно оновлена конституційна онлайн демократія, яка дає можливість контролювати, перевіряти та усувати проблеми в управлінні. А коронавірусна подія світового масштабу лише укріпила можливості онлайн демократії, що означає здійснення своїх конституційних повноважень шляхом використання інформаційних технологій, при чому це стосується як зовнішнього, так і внутрішнього напрямку [6, с. 13]. Хоча на противагу В. Комаровій, можемо сказати, що не вся українська громада є онлайн забезпеченою, хоча команда «Зе» ставила собі це в плани, тому є ряд запитань щодо шляхів реалізації, хоч і вбачаємо даний напрям досить актуальним. Поряд з тим, як зазначає А. Крусян, що конституційні положення є базисом конституціоналізму, а здійснення правовідносин даного сектору створює можливості з теорії творити практику застосування та вибудови конституційного духу державності та громадянської приналежності народу [7, с. 15].

Як зазначає В. Антонов, «власний досвід, практика сьогоденного дня – переконливі докази того, що суттєвою ознакою існування та самозбереження будь-якої держави є існування ефективної системи національної безпеки. Бодай більше, цілком очевидно і незаперечно є

той факт, що самозбереження, сталий економічний розвиток країни як суверенної держави залежить від здійснення внутрішньої та зовнішньої політики щодо захисту національних інтересів. Україна не виняток, а яскравий приклад того, коли через нездатність держави забезпечити свою безпеку вона постійно протягом багатьох століть втрачала свій суверенітет та свою незалежність» [8, с. 421]. Згідно Основного Закону, оборона України, захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності покладено на Збройні Сили України. Поряд з тим, забезпечування державної безпеки та охорони державних кордонів України здійснюється на відповідних військових формуваннях та правоохоронних органах держави, організації та діяльності, яких визначаються законом. Збройні Сили та інші військові формування не можуть бути використані ніким для обмеження прав і свобод громадян, звергнення конституційного ладу, ліквідації органів державної влади чи відновлення їх діяльності. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, що знаходяться на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей. Також на території України забороняється створення і діяльність будь-яких збройних формувань, не передбачених законом [9, ст. 17]. Так, на реалізацію нацбезпеки була прийнята Указом Президента відповідна Стратегія, пріоритетом якої є мир. Саме мир – запорука розвитку України. Встановлення миру, відновлення суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаного державного кордону – найвищий пріоритет держави [10, п. 3]. Не можемо не зазначити п. 9 Стратегії нацбезпеки – швидкі технологічні зміни, особливо в енергетиці та біотехнологіях, розробки в галузі штучного інтелекту та багато іншого, докорінно перетворити економіку та суспільство загалом. Роль інформаційних технологій у всіх сферах життя стрімко зростає. Системи озброєння розробляються на нових фізичних принципах з використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, біотехнологій, а також технологій у галузі штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних дронів [10]. При цьому всьому п. 10 зазначає, що сучасна модель глобалізації допустила поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркотрафіку, торгівлі людьми,

релігійно-ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, що підживлюються з-за кордону сепаратизмом, нелегальною міграцією, легалізацією та відмивання грошей отриманих незаконним шляхом [10]. І тут, як вдало підмічає В. Антонов, що виходячи з теорії міжнародних відносин, слід зазначити, що більшість держав у пошуку шляхів забезпечення своєї безпеки, намагаються дотримуватись теорії політичного реалізму. Створена теорія стверджує, що існують лише два перевірені часом та світовою практикою шляхи забезпечення безпеки: 1) створення власних потужних оборонних можливостей; 2) об'єднання у військові спілки (блоки). Поряд з цим держави та блоки прагнуть досягти балансу сил за допомогою створення міжнародних інституцій, домовленостей, договорів контролю за озброєнням та роззброєнням [8, с. 425]. Говорячи щодо військового потенціалу України, то не можемо не згадати про військові статки отримані у спадок від Радянського Союзу, адже після його розпаду український бік успадкував величезну армію з багатотисячною бронетехнікою та ядерною зброєю – 3-й ядерний арсенал після США та Росії: 176 міжконтинентальних балістичних ракет і близько 2500 одиниць тактичної ядерної зброї. Станом на 1991 рік Україна мала 3 армії загального призначення та 3 танкові армії, армійський корпус, 4 повітряні армії, протиповітряну армію, ракетну армію, Чорноморський флот, 2 частини системи попередження про ракетний напад та інші військові формування загальною чисельністю 980 000 солдатів, 6500 танків, 7000 бронемашин, 1500 літаків, 350 кораблів, 1272 одиниці міжконтинентальних балістичних ракет із ядерними боєголовками [11]. Такі дані змушують знову задумуватися чому тодішні керівники Кравчук, Кучма на правління котрих припадало формування України, як повноцінної держави, дозволяли собі йти на ціпку відданості інших держав – США, РФ. В Україні були усі задатки бути на рівні лідерів з такими то гарантіями, якби звичайно дотримувалися свого бачення, а не навколишніх. Тоді піддаються під сумнів слова А. Зленка, згадані в ході даного розділу, де він зазначав, що на кону стояло визнання державами, виходить таким чином, що сильну, самодостатню державу жодна з держав не бажала визнавати, а розкішно від поради та після нейтралізації могутності світ зміг розглядіти нову державу. На наш погляд, потенціал могутності України був втрачений

щойно отримавши. Діло звичайно вже зроблено, проте не можемо не зазначити, що нас світ визнав би нехай через місяць, два, три, рік не так швидко, як то хотілося, але ми утримали б в руках нашу силу, авторитет. За той час виробилося б якісне законодавство, стратегії всіх напрямків держполітики та звичайно ж використання, стримування та утримання ядерної зброї, адже така справа, за яку загинуло не одна тисяча людей, не повинна була здійснювати на поспіх, з розтратою всього успадкованого. Бодай більше, як показали події, починаючи з 2014 року українська верхівка, скорочуючи фінансування збройних сил на постійній оновленні призвела до винищення такого розділу держскладу як військова обороноздатність, тобто успадковане було розтрачене, нове скорочено.

Як зазначає Міністерство оборони за 2020 рік всі країни світу витратили на оборону 1917 мільярдів доларів. Про це йдеться у звіті Стокгольмського інституту миру (SIPRI). Це найбільша сума, витрачена на оборону з початку досліджень 1988 року. Минулого року глобальні витрати на оборону становили 2,2% світового ВВП або близько 249 доларів на душу населення. Україна піднялася з 41-го на 35-те місце за обсягом видатків. За даними SIPRI, у 2019 році Київ витратив 5,2 мільярда доларів на оборону та зростання, що порівняно з попереднім роком становив 9,3%. Але не варто заспокоюватися, а йти далі, не зупиняючись на досягнутому, адже світ навколо нас постійно змінюється. При цьому змінюється й українська армія. Але не тільки, останнім часом усі наші сусіди – Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Білорусь та Росія – активно озброюють та оновлюють свої армії. Їхні витрати на війська постійно зростають. На тлі такого активного переозброєння, і в першу чергу з боку Росії, обороноздатність України потребує постійного підвищення та оновлення. Як закликає Міноборони, «Ми завжди повинні бути готові до будь-яких агресивних дій будь-кого проти нашої держави, а для цього потрібно не тільки знати ворога в обличчя, а й вчитися в інших країн». Отже, можемо зазначити, враховуючи усе вище зазначене, що в цей здавалося мирний час, сфера збройних сил має бути стратегічною та першочерговою. Становище української армії на сьогодні значно краще, ніж станом на 2014 рік, зрушення є, але перебуваючи сьогодні на стику вторгнення, цього замало [11].

Відповідно до вітчизняного законодавства самостійність щодо регулювання зовнішньоекономічних відносин є засадою реалізації державного суверенітету. До видів зовнішньоекономічної діяльності, згідно з однойменним Законом відносять: експортування та імпортування товарів, робочої сили та капіталу; наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша співпраця з іноземними господарюючими суб'єктами; навчання та підготовка фахівців на комерційній основі; міжнародні операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законодавством України; кредитно-розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними господарюючими суб'єктами; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарювання зазначених установ на території України у випадках, передбачених законодавством України [12]. А. Зінченко доцільно відзначає, що сучасний етап розвитку суспільства можна характеризувати високим ступенем інтернаціоналізації виробництва та глобалізацією світових відносин, де ключовим напрямком світової економіки є вивчення та аналіз зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Безпосередньо зовнішньоекономічну діяльність країни слід сприймати як ключовий напрямок розвитку багатьох сучасних держав, зокрема, як джерело товарів, інноваційне виробництво, у випадках неможливості їх виробництва всередині країни, а також доходи від експортно-імпортних операцій. Поряд з тим, зазначається, що для багатьох держав, де з певних причин відсутні виробничі процеси, зовнішньоекономічна діяльність є єдиним способом внутрішнього забезпечення необхідними товарами [13]. Варто зазначити, як пишуть М. Рахман, В. Євтушенко та Д. Рудас, постійна обмеженість ресурсів та постійний економічний розвиток більшості країн викликає все більшу потребу в обміні товарами та послугами, звідси й береться початок імпорту та експорту [14, с. 40].

Поряд з тим колектив авторів: М. Сагайдак, М. Теплюк, В. Руденко, О. Самко з вище згаданим А. Зінченком виділяють основні пункти проблематики зовнішньоекономічної діяльності в Україні – це залежність національних виробників від імпортних комплектуювань, оскільки вітчизняне виробництво обмежене відсутністю необхідних

ресурсів; експортний виторг повинен відшкодовувати імпорتنі витрати країни, саме цей коефіцієнт дозволяє збільшити валютний резерв, водночас у нашій країні імпортозаміщення не має постійності, що небезпечно для національної економіки. Так, даними авторами для покращення та стабілізації зовнішньоекономічної діяльності було запропоновано ряд рекомендацій:

1. Держава повинна підтримувати та розробляти програму стимулювання експорту та стримування зростання імпорту для збалансування зовнішньоторговельного балансу.

2. Забезпечення та створення конкурентного середовища для вітчизняних виробників.

3. Удосконалення контролю якості надходження сировини, зокрема напівфабрикатів для важливих галузей економіки.

4. Встановлення відповідних квот та/або регулювання обсягів імпорту.

5. Врегулювання ринку споживчого кредиту.

6. Створення системи страхування та підтримки експорту.

7. Заохочення участі вітчизняних виробників у зарубіжних виставках.

8. Посилення захисту інтересів наших виробників на зовнішніх ринках [15; 16].

Таким чином, як ми можемо бачити, що ситуація зовнішньоекономічного сектору України є не виключенням в списку питань денних, котрі мають бути переглянутими та переоціненими, окремої програми в українському законодавстві не існує, має місце лише «Стратегія зовнішньополітичної діяльності», яка зачіпає і зовнішньоекономічне покращення, в частині «економічна дипломатія». Так, пункт 207 передбачає мету представлення українських товарів (робіт, послуг) на ключових світових ринках, забезпечення захисту українських економічних інтересів буде досягнута, зокрема, шляхом сприяння українським експортерам у виході на зовнішні ринки та розширенні ділових зв'язків, зокрема, у державах Азії, Близького Сходу, Африки, Латинської Америки, забезпечення захисту їх прав та законних інтересів за кордоном. Це слугує однією з причин удосконалення наявних і запровадження нових механізмів взаємодії держава-бізнес та формат підтримування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [17]. Тож можемо підмітити, що порівняно з Україною, невеличка країна європейського простору Угорщина досить систематично підійшла до розробки так званої

зовнішньоекономічної стратегії, розуміючи нерозривність зовнішньої політики із зовнішньою економікою. На наш погляд, основною прогалиною української сторони є у відсутності системного підходу, який має місце в Угорщині, адже на стежині покращення чи зміни одного напрямку йде похитування чи ж руйнація іншого. На протигагу вище вказаному, на наш погляд, згадана «Стратегія зовнішньополітичної діяльності», прийнята указом Президента чи не вперше за весь шлях незалежної України містить системність.

Говорячи про гуманітарну політику України, то на відміну від угорської, котра однозначно направлена на українських угорців та є сформованою й обгрунтованою, українська такою не вважається, починаючи ще з часів проголошення незалежності. О. Сінайком та його колегами розглянуто основні перепони на шляху модернізації даної сфери та виділення основного курсу України. По-перше, це незмінна інфраструктурна база з часів СРСР. Наявні на території України бібліотеки, клуби, установи мистецької освіти потребують нагального та негайного перегляду та переосмислення [18, с. 12-14]. Зокрема, на наш погляд, наявні бібліотеки необхідно вдосконалити електронною підтримкою по всій Україні, тобто людина сама обиратиме піти до бібліотеки чи ж знайти те ж саме вдома через мережу Інтернет, а саме через наявність електронного помічника в залежності від сфери цікавості, тобто створення онлайн зали читання. Зараз люди проживають усі події через Інтернет, будь-яке питання відшукується саме там, тому оснащення більшості бібліотек зручною електронною підтримкою буде кроком вперед назустріч технологіям, те ж саме стосується мистецької сфери, по всьому світу знаходяться поціновувачі мистецтва, серед українців є чимала кількість талановитих людей, про котрих знають лише їх родичі. Влаштування виставок потребує залучення немалих коштів, при цьому ділитися своїм талантом через Інтернет є досить зручним та менш витратним, особливо на старті для молодих митців. По-друге, це відсутність державного фінансування упродовж десятирок років, як влучно пише вище згаданий автор, дане питання є поза межами правового поля, оскільки, окрім фінансів, не приділялася ще і юридична увага щодо використання коштів з бюджетної скрині. По-третє, відсутність мотивації та символічна оплата праці співробітників, водночас відсутність кар'єрного зростання, іншими словами жорстке

недооцінення кадрів, що стає наслідком переїзду за кордон або реалізацією себе в інших сферах. Тим самим, на наш погляд, відбувається винищення даного напрямку на державному рівні, адже культурний напрямок є доказом цивілізації та самобутності держави, а у випадку його занедбання падає і рівень української ідентичності. На додачу велику роль відіграє так званий «руський мір», який, як пише О. Сінайко, нікуди не відходив з теренів України, більше того відбувається нерозрізнення культурних ідентичностей, що є фундаментом кремлівської пропаганди [18, с. 17]. Ми вважаємо, що впевнене нав'язування чужоземних ідей автоматично видаляють національні, при чому воно настільки укоренилося, що є великою прогалиною керманічів України усіх часів, котрі не намагалися його вивести чи ж замінити власним, а навпаки – сприяли його розповсюдженню, під прикриттям дружніх міждержавних відносин. Гуманітарна політика України – є нічим іншим, як українською ідентичністю, тим за чим у світі можуть асоціювати українців. Вище згаданий автор зі своїми колегами зазначає, щодо наявності кризи ідентичності та необхідності нейтралізувати можливі загрози шляхом вироблення

цілеспрямованої державної програми та оновлення наявного Закону «Про культуру», зокрема оптимізуванням бюджетної підтримки культури органами місцевого самоврядування, тобто владою на місцях [18, с. 18, 24]. Не можемо не зазначити, що в Україні мають місце затвержені на законодавчому рівні премії та стипендії для юних талантів мистецтва та незначні, проте зрушення у сфері кінематографа, на наш погляд, все це має перспективу, але при стабільному та прозорому фінансуванні та з відкриттям нових проєктів. Тож, як вбачається у сфері гуманітарної політики, поряд з певними зрушенням є чимало питань, що потребують модернізації з державною підтримкою.

Висновки. Основною прогалиною української сторони у питанні зовнішніх функцій є відсутність системного підходу, який має місце в Угорщині, адже на стежині покращення чи зміни одного напрямку йде похитування, чи ж руйнація іншого. На противагу вище вказаному, на наш погляд «Стратегія зовнішньополітичної діяльності», прийнята указом Президента чи не вперше за весь шлях незалежної України містить системність.

Література:

1. Андрусенко О. Щодо поняття синкретичної зовнішньої функції сучасної держави. Другі юридичні читання. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції. Київ. Національний педагогічний інститут імені Драгоманова, 2005. С. 43-46. (дата звернення 24.04.2022)
2. Конституція України (Основний Закон). Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. № 888-09. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#o466>. (дата звернення 24.04.2022)
3. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР (Закон України) від 17.09.1991 року. № 1554-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1554-12#Text>. (дата звернення 24.04.2022)
4. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР (Закон України) від 14.02.1992 року. № 2113-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12#o15>. (дата звернення 24.04.2022)
5. Сінкевич О. Функції конституційного права як галузі права України. Монографія. Київ. Ліра-К., 2020. 462 с.
6. Комарова В. Реальне та уявне розширення предмета конституційного права, 2018. № 10. С.11-23.
7. Крусян А. Конституційні правовідносини у системі сучасного конституціоналізму в Україні. Юридичний вісник, 2007. № 1. С. 12-19.
8. Антонов В. Конституційно-правові засади національної безпеки України. Монографія. Національна академія наук України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2017. Київ. ТАЛКОМ. 576 с.
9. Конституція України (Основний Закон) від 28.06.1996 року. №30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 24.04.2022)
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»(Указ Президента України). № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>. (дата звернення 24.04.2022)
11. У рейтингу найсильніших військових держав світу Україна увійшла в топ-30 найсильніших армій світу» (Інформагентство АрміяInform). URL: [https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2020/05/05/u-rejtingu-najsilnishih-vijskovih-derzhav-svitu-ukraina-uvijshla-v-top-30-najsilnishih-armij-svitu-\(informagentstvo-armiyainform\)/](https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2020/05/05/u-rejtingu-najsilnishih-vijskovih-derzhav-svitu-ukraina-uvijshla-v-top-30-najsilnishih-armij-svitu-(informagentstvo-armiyainform)/). (дата звернення 24.04.2022)
12. Про зовнішньоекономічну діяльність (Закон України) від 16.04.1991. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>. (дата звернення 24.04.2022)
13. Зінченко А. Сучасні проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. Збірник тез доповідей 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції. КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. Київ. С. 169-170.

14. Рахман М., Євтушенко В., Рудас Д. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. *Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2020. Харків. С. 39-44.
15. Sahaidak, M., Tepluk, M., Zhurylo, V., Rudenko, N., & Samko, O. (2021). Integrative Viewpoint for Implementing Sustainable Management Agricultural Business Excellence. *TEM Journal*. Volume 10, Issue 1, Pages 303-309.
16. Зінченко А. Сучасні проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. Збірник тез доповідей 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції. КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. Київ. С. 169-170.
17. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» (Указ Президента України). № 448/2021. В редакції станом на 05.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text>. (дата звернення 24.04.2022)
18. Сінайко О. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга), 2021. Київ. НІСД. 136 с.

References:

1. Andrusenko O. (2005) «Regarding the concept of the syncretic external function of the modern state.» *Druhi yurydychni chytannia. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo konferentsii* [Collection of materials of the All-Ukrainian scientific conference], Vseukrainska naukova konferentsiya. Drahomanov National Pedagogical Institute. Kyiv. Ukraine, pp. 43-46.
2. The Verchovna Rada of Ukraine (1978), Constitution of Ukraine (Basic Law). Adopted at the extraordinary seventh session of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR of the ninth convocation on April 20, 1978. No. 888-09, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#o466>. (Accessed 24 April 2022)
3. The Verchovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine “On amendments and additions to the Constitution (Fundamental Law) of the Ukrainian SSR” dated September 17, 1991. No. 1554-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1554-12#Text>. (Accessed 24 April 2022)
4. The Verchovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine “On introducing changes and additions to the Constitution (Basic Law) of the Ukrainian SSR” dated February 14, 1992. No. 2113-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12#o15>. (Accessed 24 April 2022)
5. Sinkevych O. (2020), *Funktsii konstytutsiinoho prava yak haluzi prava Ukrainy* [Functions of constitutional law as a branch of Ukrainian law], Monohrafiia. Kyiv. Ukraine.
6. Komarova V. (2018) *Realne ta uivne rozshyrennia predmeta konstytutsiinoho prava*, vol.10. pp.11-23.
7. Krusian A. (2007), Constitutional legal relations in the system of modern constitutionalism in Ukraine. *Yurydychnyi visnyk*, vol.1. pp. 12-19.
8. Antonov V. (2017), *Konstytutsiino-pravovi zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Constitutional and legal principles of national security of Ukraine]. Monohrafiia. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korytskoho, Kyiv, Ukraine.
9. The Verchovna Rada of Ukraine (1996), The Constitution of Ukraine (Fundamental Law) dated June 28, 1996. No. 30, Art. 141, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (Accessed 24 April 2022)
10. The official site of the National Security and Defense Council of Ukraine (2020), The Decree of the President of Ukraine “On the National Security Strategy of Ukraine” dated September 14, 2020 " No. 392/2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>. (Accessed 24 April 2022)
11. In the ranking of the world's strongest military states, Ukraine entered the top 30 of the world's strongest armies" (ArmiyaInform information agency), available at: [https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2020/05/05/u-rejtingu-najsilnishih-vijskovih-derzhav-svitu-ukraina-uvijshla-v-top-30-najsilnishih-armij-svitu-\(informagentstvo-armiyainform\)/](https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2020/05/05/u-rejtingu-najsilnishih-vijskovih-derzhav-svitu-ukraina-uvijshla-v-top-30-najsilnishih-armij-svitu-(informagentstvo-armiyainform)/). (Accessed 24 April 2022)
12. The Verchovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine “On foreign economic activity”, dated April 16, 1991. No. 959-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>. (Accessed 24 April 2022)
13. Zinchenko A. (2021), «Modern problems and prospects for the development of foreign economic activity of domestic enterprises.», *Zbirnyk tez dopovidei 2-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. KPI im. Ihoria Sikorskoho, Kyiv, Ukraine C. 169-170.
14. Rakhman M., Yevtushenko V., Rudas D. (2020), “Foreign economic activity of Ukraine with EU countries”, *Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina. Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*. pp. 39-44.
15. Sahaidak, M., Tepluk, M., Zhurylo, V., Rudenko, N., & Samko, O. (2021). Integrative Viewpoint for Implementing Sustainable Management Agricultural Business Excellence. *TEM Journal*. Volume 10, Issue 1, Pages 303-309.
17. The official site of the National Security and Defense Council of Ukraine (2021), The Decree of the President of Ukraine On the Strategy of Foreign Policy of Ukraine” dated July 30, 2021 No. 448/2021, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text>. (Accessed 24 April 2022)
18. Sinaiko O. (2021), *Humanitarna polityka v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy (Bila knyha)* [Humanitarian Policy in Ukraine: Challenges and Prospects (White Paper)], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2022

РОЗДІЛ 2.

Цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне приватне та міжнародне право; господарське та господарське процесуальне право

УДК 347.1

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-37-41

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В СИСТЕМІ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Корольова В.В.,

*Кандидат юридичних наук., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0003-2998-6144*

THE RIGHT TO AN ENVIRONMENT SAFE FOR LIFE AND HEALTH IN THE SYSTEM OF PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS OF AN INDIVIDUAL

Koroleva V. V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of State and Legal Disciplines, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2998-6144*

Анотація. У статті розглядаються особливості щодо сучасного сприйняття поняття та змісту права фізичної особи на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Право на безпечне довкілля належить до категорії конституційних прав, що визначається чинним законодавством України як особисте немайнове право, ефективна реалізація якого залежить від публічно-правових та приватно-правових механізмів його захисту. Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля притаманне людині з моменту її народження, незалежно від розсуду державних органів. Це фактично право кожного громадянина вимагати дотримання еколого-правових приписів, якому відповідає обов'язок кожного і держави по його забезпеченню. У законодавстві, на жаль, не визначені повною мірою критерії безпечного середовища. Але саме визначення поняття "безпечне" вказує на те, що основним критерієм є відсутність небезпеки, де екологічно небезпечним вважається такий "стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей". Кожна людина має право жити в довкіллі, сприятливому для її здоров'я та добробуту. Для забезпечення можливості відстоювати це право громадськість, в тому числі повинна мати доступ до інформації, право брати участь у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються захисту екологічних прав людини та довкілля. У результаті дослідження зроблено висновок, що суб'єктивне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля має складну структуру, а його зміст необхідно розглядати з урахуванням критеріїв безпечного стану довкілля. На сьогодні такими критеріями є система екологічних, санітарно-протиепідемічних та інших норм, нормативів, вимог, правил, заборон тощо. Визначаються такі критерії стандартами та іншими обов'язковими для виконання нормативними документами. Наголошено на необхідності подальших наукових досліджень проблематики забезпечення права фізичної особи на безпечне довкілля.

Ключові слова: фізична особа, безпечне довкілля, сприятливе довкілля, навколишнє природне середовище.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9

Annotation. The article examines the peculiarities of the modern perception of the concept and content of the right of an individual to an environment safe for life and health. The right to a safe environment belongs to the category of constitutional rights defined by the current legislation of Ukraine as a personal non-property right, the effective

implementation of which depends on public and private legal mechanisms for its protection. The right of citizens to an environment safe for life and health belongs to a person from the moment of his birth, regardless of the discretion of state authorities. This is actually the right of every citizen to demand compliance with environmental and legal prescriptions, which corresponds to the duty of everyone and the state to ensure it. Unfortunately, the legislation does not fully define the criteria for a safe environment. But the very definition of the concept of "safe" indicates that the main criterion is the absence of danger, while ecologically dangerous is considered to be "the state of the natural environment, which ensures the prevention of the deterioration of the ecological situation and the occurrence of danger to human health." Everyone has the right to live in an environment conducive to their health and well-being. In order to ensure the possibility of defending this right, the public must, among other things, have access to information, the right to participate in the decision-making process and access to justice on issues related to the protection of human environmental rights and the environment. As a result of the research, it was concluded that the subjective right of a person and a citizen to an environment safe for life and health has a complex structure, and its content must be considered taking into account the criteria of a safe state of the environment. Today, such criteria are the system of environmental, sanitary and anti-epidemic and other norms, standards, requirements, rules, prohibitions, etc. Such criteria are determined by standards and other mandatory regulatory documents. The need for further scientific research into the issue of ensuring the right of an individual to a safe environment is emphasized.

Keywords: natural person, safe environment, favorable environment, surrounding natural environment

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 9

Постановка проблеми. Відповідно до екологічного законодавства громадяни України мають комплекс екологічних прав як заходи можливої поведінки в галузі приналежності екологічних об'єктів, їх використання, відтворення та охорони навколишнього природного середовища. Однак за своєю еколого-соціальною значущістю не всі екологічні права громадян є однаковими, тому деякі з них належать до пріоритетних. Хоча у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. [1] прямо і не сказано про пріоритетність деяких екологічних прав громадян, проте вона впливає з ряду положень названого Закону. Так, до пріоритетного екологічного права громадян належать передбачене ст. 9 Закону право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище. Надалі вказане право було зафіксовано в Конституції України [2], Цивільному кодексі України [3] та ряді інших нормативних актів. Аналіз сучасної юридичної літератури дозволяє віднести право на безпечне для життя і здоров'я довкілля до малодослідженої групи прав. Питання щодо поняття права на безпечне для життя та здоров'я довкілля та його змісту не отримало однозначного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інституту права на

безпечне для життя і здоров'я довкілля присвячені наукові доробки, авторами яких стали дослідники Г.В. Анісімова, В.І. Андрейцев, Н. Болотіна, С.Г. Грицкевич, С.Л. Лисенков, В.В. Кравченко, Н.В. Кобецька, В.В. Костицький, П.М. Рабінович, О. Хіміч, Ю.С. Шемшученко та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогодні в юридичній літературі висловлюються різні думки з приводу поняття та змісту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що спонукає до вивчення й аналізу даного питання.

Метою статті є з'ясування стану наукової дискусії щодо розуміння сутності права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суть і призначення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля неможливо з'ясувати без наукового дослідження його поняття. Аналіз юридичної літератури та законодавства дає можливість сформулювати визначення поняття «довкілля», як все те, що безпосередньо оточує людину, тобто всю сукупність об'єктів, явищ, факторів навколишнього середовища (зокрема природного, соціального, виробничого тощо), та визначає стан здоров'я особи, а також зумовлює безпеку та якість її життя [4, с. 78].

Згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» терміни «довкілля» та «навколишнє природне середовище» як тотожні категорії можуть розглядатися у випадках, коли навколишнє

природне середовище виступає як сукупність природних та природно-соціальних умов і процесів та ідентифікується з довкіллям [1, ст. 5].

Тобто, довкілля є складним поняттям, що включає у свій зміст не тільки об'єкти природного середовища, а й інші соціальні фактори, які визначають умови життєдіяльності людини і впливають на її фізичний та психічний стан.

Законодавство України оперує терміном «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля» на відміну від законодавств інших держав, які закріпили в тій чи іншій редакції право на сприятливе навколишнє середовище. Звичайно всі ці питання потребують визначення критеріїв: яке довкілля можна вважати сприятливим чи безпечним для життя і здоров'я? Без достатньої визначеності самого поняття «безпечне довкілля» важко визначити об'єм і зміст відповідного суб'єктивного права фізичної особи.

Так, академік Ю. С. Шемшученко вважає, що поняття «безпечне» та «сприятливе» тотожні за змістом. Він вперше запропонував теоретичну конструкцію «права на сприятливе навколишнє середовище» на підставі аналізу принципу I Стокгольмської декларації 1972 р. [5, с. 10].

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного добробуту населення» визначає наступні категорії середовища життєдіяльності людини: «безпечні умови» і «сприятливі умови».

Під безпечними умовами розуміється такий стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину. Сприятливі умови – стан життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я людини і є можливості для забезпечення нормальних та відновлення порушених функцій організму [6, ст. 1].

Поняття «безпечне» стосовно довкілля може означати такий його стан, в якому можна забезпечити умови для гідного життя і здоров'я людини. Основним критерієм такого стану є відсутність

небезпеки для життя і здоров'я людини, відповідно, основними критеріями такого середовища є встановлені в законодавстві вимоги та нормативи екологічної безпеки.

«Сприятливе довкілля» – це категорія в якій переважають не кількісні, а якісні ознаки. Тому вона має оцінювальний характер і її зміст залежить від інтерпретатора, а отже, в ній переважають суб'єктивні чинники особи. Зокрема, певні природні умови життя, діяльності, відпочинку тощо можуть визнаватися сприятливими для однієї особи залежно від її самопочуття, активної поведінки, вікових особливостей, психічного стану, генетичних особливостей тощо, і водночас для окремих категорій людей не можуть сприйматися як сприятливі. На сьогодні відсутні чіткі нормативно-правові критерії щодо визначення поняття «сприятливе довкілля».

Ознака «безпечність» вказує на ту граничну межу, за якою наступають негативні наслідки. Тобто, «безпечність» – це правова межа здійснення суб'єктивного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Тоді як «сприятливість» – це еталон нормативів екологічної стабільності. «Сприятливе довкілля» характеризується тим, що в ньому допускається негативний вплив антропогенної діяльності людини, але він є незначним, екологічні обставини відзначаються високим ступенем стабільності.

На підставі аналізу понять «безпечне» і «сприятливе» можна зробити висновок, що категорії «безпечне» і «сприятливе» навколишнє середовище для життя і здоров'я мають різні показники. Співвідношення цих понять таке ж, як співвідношення програми мінімум і програми максимум. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля як воно сформульоване в Конституції України, орієнтовано на задоволення більш обмежених потреб людини.

Звичайно, забезпечення сприятливого стану довкілля для життя і здоров'я людини більш складне завдання, ніж «безпечного». Здається, що в умовах складної економічної ситуації в Україні законодавець обґрунтовано встановив мінімальні завдання.

З урахуванням положень ст. 21-24 Конституції України, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля належить до категорії невідчужуваних, непорушних суб'єктивних прав людини, як такі, що складають у теорії права категорію природних прав [2].

Зазвичай наукові визначення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля зводяться до переліку можливостей людини.

Так, П. Рабінович стверджує, що конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це можливості людини, необхідні для її фізичного існування, для задоволення її біологічних, матеріальних потреб [7, с. 10].

На думку С. Грицкевича, зазначеним правом доцільно вважати закріплену нормами Конституції якісно нову, самостійну групу можливостей, спрямовану на задоволення екологічних потреб та інтересів [8, с. 57].

Г. Анісімова запропонувала наступне визначення: «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це закріплена Конституцією України і забезпечена державою можливість суб'єкта проживати в середовищі, яке не спричиняє шкоду здоров'ю, користуватися для задоволення своїх життєво необхідних потреб безпечними природними благами, вимагати від держави, а також інших фізичних і юридичних осіб виконання екологічної безпеки, а у випадках їх порушення звертатися за захистом порушеного права до компетентних органів» [9].

В об'єктивному значенні право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це сукупність правових норм, які закріплюють, регламентують, охороняють відносини, пов'язані із використанням даного права. У суб'єктивному – це конкретна юридично забезпечена можливість людини користуватися безпечним довкіллям, яке відповідає вимогам екологічної безпеки, для задоволення своїх життєво важливих потреб та інтересів.

Об'єктом права на безпечне для життя і здоров'я довкілля є саме довкілля як сукупність природних, природно-антропогенних та інших факторів, які впливають на фізичний та психічний стан людини і визнають умови життєдіяльності людини.

Суб'єктом же даного права є будь-яка людина незалежно від віку, статі, громадянства, національної або іншої приналежності тощо, що підтверджується конституційною конструкцією «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля» [3, ст. 50].

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, як і будь-яке інше явище, характеризується певними показниками. Так, якісні показники розкриваються насамперед змістом цього права.

В юридичній літературі висловлюються різні думки з приводу змісту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Цивільний кодекс України визначає зміст цього права, який включає: право на правдиву інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення; право на безпечні продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту); право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо [4, ст. 293].

Конституція України закріпила три самостійні компетентності: право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; право на отримання інформації про стан довкілля; право на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне довкілля [3, ст. 50].

Отже, зміст права на безпечне для життя і здоров'я складається з конкретних юридичних можливостей, які надаються та гарантуються суб'єкту, а саме:

1) можливість проживати у навколишньому середовищі, яке відповідає вимогам екологічної безпеки;

2) можливість звернутися про сприяння в реалізації права на безпечне довкілля до органів державної влади і місцевого самоврядування, до установ, організацій незалежно від форм власності, до компетенції

яких належить вирішення порушених у зверненнях питань;

3) можливість вимагати від інших осіб дотримання правил забезпечення безпечного довкілля;

4) можливість у будь-який час звернутися до суду або захистити своє право на безпечне довкілля в інший спосіб, не забороненими законом засобами.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це закріплена в Конституції України і гарантована державою сукупність історично обумовлених ступенем розвитку суспільства

можливостей кожного вільно користуватися безпечним довкіллям, стан якого відповідає встановленим нормативам його якості, з метою задоволення своїх життєво важливих потреб та інтересів. Дане право має складну структуру, а його зміст необхідно розглядати з урахуванням критеріїв безпечного стану довкілля. На сьогодні такими критеріями є система екологічних, санітарно-протиепідемічних та інших норм, нормативів, вимог, правил, заборон тощо. Визначаються такі критерії стандартами та іншими обов'язковими для виконання нормативними документами.

Література:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
4. Непийвода В. Проблеми вдосконалення української термінології в галузі екологічного права. Право України. 2003. № 11. С. 76-81.
5. Шемшученко Ю. С. Правові проблеми екології. К.: Наукова думка, 1989. 231 с.
6. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 27. Ст. 218.
7. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: Навч. Посібник. К.: Атіка, 2004. 464 с.
8. Грицкевич С. Г. Конституційні екологічні права в системі конституційних прав людини і громадянина. Право України. 2001. № 8. С. 54-57.
9. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини: монографія. Харків: Право, 2019. 672 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About environmental protection", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1991. vol. 41. St. 546.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "Constitution of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1996. vol. 30. St. 141.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Civil code of Ukraine, Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, vol. 40-44. St. 356.
4. Nepy'voda V. (2003), "Problems of improving Ukrainian terminology in the field of environmental law", Pravo Ukraine, vol. 11, pp.76-81.
5. Shemshuchenko Yu. (1989). Pravovi problemy ekologii [Legal problems of ecology], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "About ensuring sanitary and epidemic welfare of the population", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1994. vol. 27. St. 218.
7. Rabinovych P.M. (2004). *Prava ludy i gromadyanyna* [Human and citizen rights], Atika, Kyiv, Ukraine.
8. Grytskevych S. G. (2001), "Constitutional environmental rights in the system of constitutional human and citizen rights", *Pravo Ukraine*, vol. 8, pp.54-57.
9. Anisimova G. V. (2019). *Teoretychni zasady rozvytky ekologichnogo zakonodabstva v konteksti pryrodno-pravovoy doktryny* [Theoretical foundations of the development of environmental legislation in the context of natural law doctrine], Harkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 04. 04.2022

РОЗДІЛ 3.

Трудове право і право соціального забезпечення; адміністративне право і адміністративний процес; фінансове, інформаційне, земельне право

УДК 347.426

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-42-47

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ПУБЛІЧНИМИ СУБ'ЄКТАМИ У СФЕРІ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Француз-Яковець Т.А.,

Доктор юридичних наук., професор, зав. кафедрою конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua

orcid.org/0000-0002-1224-346X

Гавриленко О.О.,

Аспірант юридичного факультету, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,

e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua

orcid.org/0000-0002-3906-8614

COMPENSATION OF DAMAGE CAUSED BY PUBLIC ENTITIES IN THE SPHERE OF REGULATORY ACTIVITIES: SEPARATE THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS

Frantsuz-Yakovets T.A.,

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of International, Constitutional and Administrative Law, National University "Odesa Law Academy", Ukraine.

e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua

orcid.org/0000-0002-1224-346X

Havrylenko O.O.,

graduate student of the Law Faculty, KROR University, Kyiv, Ukraine,

e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua

orcid.org/0000-0002-3906-8614

Анотація. Даною науковою статтею робиться спроба проаналізувати підстави притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності за шкоду, завдану особам прийняттям правового акту індивідуальної дії, який надалі було визнано незаконним та скасовано в судовому порядку. Першочерговою метою прийняття нормативно-правових актів є, зокрема, створення додаткових умов для реалізації прав осіб або їх захисту, на практиці нерідко виникають ситуації, коли наслідком прийняття нормативно-правового акту є порушення прав фізичних або юридичних осіб. Саме тому законодавець передбачив відповідальність публічних суб'єктів за шкоду, завдану особам прийняттям нормативно-правового акту у ст. 1175 ЦК України. Дана норма передбачає, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття органом влади нормативно-правового акту, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовується публічним суб'єктом, якого представляє відповідний орган влади: державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування. Проаналізувавши її, можна прийти до висновку, що підставою її застосування є завдання шкоди прийняттям саме нормативно-правового акту. Проте, цивільне законодавство передбачає, що суд може визнавати незаконним та скасовувати не лише нормативно-правові акти.

Ключові слова. Відшкодування шкоди, нормотворча діяльність, національне законодавство.
 Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 14.

Abstract. This scientific article attempts to analyze the grounds for bringing public entities to tort liability for damage caused to individuals by the adoption of a legal act of individual action, which was later recognized as illegal and canceled in a court of law. The primary purpose of the adoption of normative legal acts is, in particular, the creation of additional conditions for the realization of the rights of individuals or their protection; in practice, situations often arise when the consequence of the adoption of a normative legal act is a violation of the rights of individuals or legal entities. That is why the legislator provided for the responsibility of public entities for damage caused to individuals by the adoption of a normative legal act in Art. 1175 of the Central Committee of Ukraine. This norm provides that the damage caused to a natural or legal person as a result of the adoption by the authority of a normative legal act, which was recognized as illegal and canceled, shall be compensated by a public entity represented by the relevant authority: the state, the Autonomous Republic of Crimea or a local self-government body. Having analyzed it, one can come to the conclusion that the basis of its application is the assignment of damage by the adoption of the normative legal act itself. However, the civil legislation provides that the court can declare illegal and cancel not only normative legal acts.

Keywords. Damage compensation, rule-making activity, national legislation.
 Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 14.

Постановка проблеми Ст. 56 Конституції України закріпила право кожної фізичної та юридичної особи отримати від держави або органу місцевого самоврядування відшкодування шкоди, яка була завдана відповідним органом влади або його посадовою чи службовою особою при здійсненні своїх повноважень [1]. Закріплення даної норми в Конституції України було суттєвим проривом з огляду на те, що за радянських часів державою відшкодовувалася лише шкода, яка була завдана особі незаконними діями правоохоронних органів [2]. В інших випадках завдання особам шкоди органами влади або їх посадовими особами відповідальність держави не передбачалася.

Надалі норми, які регулюють відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, органами місцевого самоврядування або їх службовими чи посадовими особами було закріплено в Цивільному кодексі України. Разом із загальними підставами відшкодування державою або органами місцевого самоврядування шкоди, визначеними ст. ст. 1173-1174 ЦК України, законодавець також визначив спеціальні підстави, серед яких підстава зазначена в ст. 1175 ЦК України передбачає відшкодування шкоди, завданої у сфері нормотворчої діяльності [3].

Наявність великої кількості досліджень присвячених питанню притягнення публічних суб'єктів до відповідальності у зв'язку із завданням шкоди у сфері нормотворчої діяльності, не зменшує актуальності даної тематики й сьогодні,

оскільки в науці цивільного права деякі аспекти правового регулювання даного інституту досі залишаються неоднозначними та дискусійними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими чи службовими особами та проблеми пов'язані з ним привертає увагу все більшої кількості вчених. Так, даний правовий інститут досліджували: Куцин А. В., Хоменко М. М., Козій І. С., Жила О. В., Спасибо-Фатєєва І. В. та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Робиться спроба дослідити питання розповсюдження дії ст. 1175 ЦК України на шкоду, завдану прийняттям незаконного правового акту індивідуальної дії щодо притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності.

Формулювання цілей статі. На сьогодні досі є низка окремих теоретико-правових аспектів пов'язаних з деліктною відповідальністю публічних суб'єктів за шкоду, завдану у сфері нормотворчої діяльності, які потребують окремої уваги. Серед таких аспектів правового регулювання варто виділити питання можливості притягнення держави або органу місцевого самоврядування до деліктної відповідальності на підставі ст. 1175 ЦК України у випадку завдання особі шкоди правовим актом індивідуальної дії.

Метою даної статті є дослідження теоретико-правових аспектів правового регулювання відшкодування шкоди, завданої публічними суб'єктами шляхом прийняття

правового акту індивідуальної дії, який було визнано незаконним.

Виклад основного матеріалу. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають особливий правовий статус, що зумовлений завданнями та функціями, які на них покладаються. Для того, щоб повною мірою реалізовувати ці завдання та функції такі органи влади та їх посадові чи службові особи наділяються виключними повноваженнями, серед яких важливе місце займають повноваження щодо прийняття нормативно-правових актів.

Хоча першочерговою метою прийняття нормативно-правових актів є, зокрема, створення додаткових умов для реалізації прав осіб або їх захисту, на практиці нерідко виникають ситуації, коли наслідком прийняття нормативно-правового акту є порушення прав фізичних або юридичних осіб. Саме тому законодавець передбачив відповідальність публічних суб'єктів за шкоду, завдану особам прийняттям нормативно-правового акту у ст. 1175 ЦК України.

Дана норма передбачає, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття органом влади нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовується публічним суб'єктом, якого представляє відповідний орган влади: державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування. Проаналізувавши її, можна прийти до висновку, що підставою її застосування є завдання шкоди прийняттям саме нормативно-правового акту. Проте, цивільне законодавство передбачає, що суд може визнавати незаконним та скасовувати не лише нормативно-правові акти.

Зокрема, ст. 21 ЦК України передбачає, що окрім нормативно-правових актів, суд може визнавати незаконним та скасовувати правові акти індивідуальної дії, якщо вони суперечать актам цивільного законодавства і порушують цивільні права або інтереси. Аналізуючи дану правову норму у зв'язку з нормою передбаченою ст. 1175 ЦК України, можна зробити висновок, що остання не є підставою для притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності за

шкоду, яка була завдана незаконним та скасованим у судовому порядку правовим актом індивідуальної дії. Як наслідок виникає питання щодо того, на підставі яких норм може здійснюватися відшкодування даної шкоди.

Так, Карнаух Б. П., досліджуючи деліктну відповідальність публічних суб'єктів, зазначає, що сфера застосування ст. 1175 ЦК України обмежується випадками завдання шкоди прийняттям нормативно-правових актів, які надалі були визнані незаконними та скасовані [4, с. 20]. Коли ж мова йде про відшкодування шкоди, завданої правовим актом індивідуальної дії, то на думку науковця це підпадає під дію норм ст. ст. 1173-1174 ЦК України, тобто загальних підстав притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності [4, с. 20].

Таку думку підтримує Хоменко М. М., який, аналізуючи основні умови покладення на публічного суб'єкта обов'язку з відшкодування шкоди, завданої прийняттям нормативно-правового акту, який було визнано незаконним, приходять до висновку, що у випадку скасування незаконного акту індивідуальної дії притягнення публічних суб'єктів до відповідальності має здійснюватися на підставі норм ст. ст. 1173-1174 ЦК України [5, с. 259].

Варто зазначити, що Хоменко М. М. вважає недоліком національного законодавства та таким, що не сприяє захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб визначених Конституцією України той факт, що ст. 1175 ЦК України передбачає підставою притягнення до деліктної відповідальності у сфері нормотворчої діяльності лише прийняття нормативно-правового акту, який було визнано незаконним та скасовано і що в ній відсутня згадка про підстави притягнення до відповідальності за шкоду спричинену незаконним ненормативним актом [5, с. 259].

Підтримуючи основну аргументацію науковця щодо необхідності застосування ст. ст. 1173-1174 ЦК України як підстав відшкодування публічними суб'єктами шкоди, завданої прийняттям незаконного правового акту індивідуальної дії, водночас не можемо погодитися з думкою про те, що застосування різних норм як підстав притягнення до деліктної відповідальності у разі завдання шкоди нормативними та ненормативними актами є недоліком.

Нормативно-правові акти як правило поширюють свою дію на велике коло осіб, а тому у випадку, якщо такі акти є незаконними, то вони завдають шкоду більшому колу суб'єктів, аніж правовий акт індивідуальної дії. З огляду на існування ризику завдання такої шкоди, виділення окремого спеціального делікту за завдання публічним суб'єктом шкоди при здійсненні нормотворчої діяльності є виправданим.

Загалом, на нашу думку, з тезами вищезазначених науковців варто погодитися, адже дійсно у випадку завдання шкоди правовим актом індивідуальної дії, який був в судовому порядку визнаний незаконним та скасований, відшкодування такої шкоди буде здійснюватися саме на підставі загальних норм притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності (ст. ст. 1173-1174 ЦК України). Для підтвердження даної тези варто звернутися до положень Кодексу адміністративного судочинства України.

Так, в п. 19 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України визначено, що під правовим актом індивідуальної дії варто розуміти акт або рішення суб'єкта владних повноважень, виданий або прийняте на виконання владних управлінських функцій або в порядку надання адміністративних послуг, який стосується прав або інтересів визначеної в акті особи або осіб, та дія якого вичерпується його виконанням або має визначений строк [6]. Також, в п. 7 ч. 1 вищезгаданої статті наводиться визначення терміну суб'єкт владних повноважень, під яким пропонується розуміти орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг.

Проаналізувавши дані положення, можна прийти до висновку, що прийняття правового акту індивідуальної дії можна схарактеризувати як прийняття рішення відповідним органом влади або його службовою чи посадовою особою. З огляду на це, у випадку, якщо такий

правовий акт індивідуальної дії буде визнано незаконним та скасовано, то шкода завдана особам прийняттям такого акту може бути відшкодована на підставі ст. ст. 1173-1174 ЦК України, де така підстава прямо вказана законодавцем.

Для підтвердження тези про можливість відшкодування шкоди, завданої особам незаконними правовими актами індивідуальної дії на підставі ст. ст. 1173-1174 ЦК України, можна також навести рішення національних судів у категорій справ з відшкодування шкоди, завданої публічними суб'єктами.

Так, рішенням Городоцького районного суду Хмельницької області від 07.11.2013 року у справі № 672/1616/13-ц суд задовольнив вимоги позивача про відшкодування матеріальної шкоди, завданої позивачу рішенням Городоцької міської ради про передачу йому у власність земельної ділянки, яке в результаті було визнано незаконним, визначивши підставою притягнення органу місцевого самоврядування до відповідальності ст. 1173 ЦК України [7]. Також, як приклад можна навести рішення Турківського районного суду Львівської області від 01.10.2020, яким суд на підставі ст. 1173 ЦК України частково задовольнив вимоги позивача про відшкодування моральної шкоди, яку було завдано через визнання незаконним та скасування рішення Турківської міської ради щодо затвердження матеріально-технічної документації землеустрою [8]. Подібні позиції також можна побачити й в інших рішеннях національних судів [9, 10].

Висновки. В даному дослідженні було проаналізовано підстави притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності за шкоду, завдану особам прийняттям правового акту індивідуальної дії, який надалі було визнано незаконним та скасовано в судовому порядку. На підставі аналізу норм національного законодавства та наявної судової практики можна стверджувати, що притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності у такому випадку здійснюється на підставі загальних норм, що регулюють деліктну відповідальність публічних суб'єктів передбачених ст. 1173-1174 ЦК України, а не на підставі норми ст. 1175 ЦК України, яка передбачає відповідальність виключно за шкоду завдану прийняттям саме нормативно-

правових актів, які були визнанні незаконними. Таким чином, дія ст. 1175 ЦК України не розповсюджується на

шкоду, завдану прийняттям незаконного правового акту індивідуальної дії.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.01.2022).
2. Цивільний кодекс УРСР від 18.07.1963 року, затверджений Верховною Радою УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (дата звернення: 19.01.2022).
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.01.2022).
4. Карнаух Б. П. Деліктна відповідальність органів публічної влади за цивільним кодексом України. *Підприємництво, господарство і право*. 3/2021. 2021. С. 19-24. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.03> (дата звернення: 19.01.2022).
5. Хоменко М. М. Відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, їх посадовими та (або) службовими особами у сфері нормотворчої діяльності. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2012. 2012/3. С. 256-260.
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 19.01.2022).
7. Рішення Городоцького районного суду Хмельницької області від 07 листопада 2013 р., судова справа № 672/1616/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34681569> (дата звернення: 19.01.2022).
8. Рішення Турківського районного суду Львівської області від 01 жовтня 2010 р., судова справа № 458/650/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92055772> (дата звернення: 19.01.2022).
9. Рішення Миколаївського районного суду Львівської області від 12 квітня 2016 р., судова справа № 447/3012/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57421333> (дата звернення: 19.01.2022).
10. Рішення апеляційного суду Харківської області від 16 травня 2017 р., судова справа № 638/876/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66579138> (дата звернення: 19.01.2022).
11. Куцин А. В. Відшкодування шкоди, завданої органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: 12.00.03. Одеса, 2018. 200 с.
12. Спасибо-Фатеева І. В. Деякі проблеми, пов'язані з участю держави Україна в цивільно-правових відносинах. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2006. № 4 (47). С. 96-107.
13. Жила О. В. Проблеми визначення правової природи відносин, що виникають унаслідок заподіяння шкоди незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю службових осіб органів державної влади України. *Південноукраїнський правничий часопис*. №1-2010. 2010. С. 94-97.
14. Козій І. С. Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування у судовому порядку: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 23 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2071/%d0%9a%d0%be%d0%b7%d1%96%d0%b9%20%d0%86.%d0%a1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 19.01.2022).

References:

1. The Verhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “On Constitution of Ukraine” dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR. Date of update: 01.01.2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 19 January 2022).
2. The Verhovna Rada of Ukraine (1963), The Law of Ukraine “On Civil Code of the Ukrainian SSR” dated July 18, 1963, approved by the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (Accessed 19 January 2022).
3. The Verhovna Rada of Ukraine (1963), The Law of Ukraine “On Civil Code of Ukraine” dated January 16, 2003 No. 435-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 19 January 2022).
4. Karnaukh, B. P. (2021) “Tort liability of public authorities under the Civil Code of Ukraine”, *Pidpriemnictvo, gospodarstvo i parvo*, vol. 3, pp. 19-24. Available at: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.03> (Accessed 19 January 2022).
5. Khomenko, M. M. (2012), “Compensation for damage caused by state authorities, their officials and (or) officials in the sphere of rule-making activities”, *Chasopis Kiivs`kogo universitetu prava*. Vol.3. pp. 256-260.
6. The Verhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine “On Administrative Judicial Code of Ukraine” dated July 6, 2005 No. 2747-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (Accessed 19 January 2022).
7. Decision of the Horodotsk District Court of the Khmelnytskyi Region dated November 7, 2013, court case No. 672/1616/13-ts. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34681569> (Accessed 19 January 2022).
8. Decision of the Turkiv District Court of the Lviv Region dated October 1, 2010, court case No. 458/650/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92055772> (Accessed 19 January 2022).
9. Decision of Mykolaiv District Court of Lviv Region dated April 12, 2016, court case No. 447/3012/15-ts. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57421333> (Accessed 19 January 2022).
10. Decision of the Court of Appeal of the Kharkiv region dated May 16, 2017, court case No. 638/876/17. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66579138> (Accessed 19 January 2022).

11. Kutsyn, A. V. (2018), "Compensation for damage caused by a local self-government body in the sphere of rule-making activity", Abstract of Ph.D. dissertation, Civil Law and Civil Proceeding, Family Law, International Private Law, Odesa National Law Academy, Odesa, Ukraine.

12. Spasbio-Fateeva, I. V. (2006), "Some problems related to the participation of the state of Ukraine in civil legal relations". *Visnik Akademii pravovih nauk*, vol. 4 (47). pp. 96-107, Kharkiv, Ukraine.

13. Zhyla, O. V. (2010) "Problems of determining the legal nature of relations arising as a result of harm caused by illegal decisions, actions or inaction of officials of state authorities of Ukraine". *Pivdenoukrains`kij pravnychij chasopis*. vol. 1, pp. 94-97.

14. Koziy, I. S. (2013), "Peculiarities of proceedings in cases regarding appeals against decisions, actions or inaction of bodies and officials of local self-government in the judicial procedure", Ph.D. Thesis, Administrative Law and Proceeding, Financial Law, Information Law, National University "Odesa Law Academy" Odesa, Ukraine. Available at: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2071/%d0%9a%d0%be%d0%b7%d1%96%d0%b9%20%d0%86.%d0%a1..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed 19 January 2022).

Стаття надійшла до редакції 29.01.2022

РОЗДІЛ 4.

Кримінальне право і кримінальний процес; кримінально-виконавче право і кримінологія; криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

УДК 343.98

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-48-53

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 214 КПК УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

Григорчук М.В.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна

e-mail: miroslavg@ukr.net,

ORCID: [0000-0003-0523-030X](https://orcid.org/0000-0003-0523-030X)

PRACTICE OF APPLICATION OF ARTICLE 214 OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE OF UKRAINE (THEORETICAL ASPECTS)

Hryhorchuk M. V.

Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor of the department of State and Legal Disciplines, "KROK" University, Kyiv, street Tabirna 30-32, Ukraine

e-mail: miroslavg@ukr.net,

ORCID: [0000-0003-0523-030X](https://orcid.org/0000-0003-0523-030X)

Анотація. У статті подається авторська позиція щодо шляхів застосування правозабезпечувальних механізмів при документуванні вчинених росіянами воєнних злочинів на стадії відкриття кримінального провадження відповідно до положень статті 214 КПК України. Грунтуючись на проведеному авторському теоретико-правовому аналізі узагальнення Верховним Судом України практики розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, чи прокурора під час досудового розслідування, з урахуванням особливостей воєнного періоду, подано оцінку первинних оперативно-слідчих дій при зверненні про вчинення кримінального правопорушення. У статті поєднані процедури кримінального і цивільного права на напрямках відновлення порушеного кримінально-карними діями російськими окупантами суб'єктивного права особи. Окремо відзначено превалювання конституційних гарантій верховенства права, права на захист своєї власності від злочинних проявів. Звернуто увагу на особливості збирання доказової бази як матеріального характеру, так і свідчень самовидців, які в подальшому можуть надати свідчення в судах при судовому розгляді кримінальних справ про злочини проти власності і особи. Відзначено значну зацікавленість наукової спільноти щодо розвитку дискурсу на теми, пов'язані не тільки з повномірним розумінням фази досудового розслідування як частини цілісного процесу з відновлення порушеного права на володіння власністю чи особисті немайнові права, а й початкового етапу – відкриття кримінального провадження і внесення відомостей про цей злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Зроблено посилання на рішення вищих судових інстанцій України в частині роз'яснень сутності процесу документування злочинних проявів, а також щодо реагування на такі відомості управленими особами слідчих підрозділів. Проаналізований науковий доробок вітчизняних вчених-процесуалістів підданий авторській критичній оцінці. Висловлене авторське бачення підстав внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Наведено наукові підходи щодо розуміння сутності конституційно гарантованого захисту прав пересічних громадян і представників господарської сфери.

Ключові слова: Конституція України, воєнний злочин, досудове розслідування, Кримінально-процесуальний кодекс України.

Формул: 0, рис.: 0, табл.:0, бібл: 8.

Annotation. *The article presents the author's position on ways of applying law enforcement mechanisms when documenting war crimes committed by Russians at the stage of opening criminal proceedings in accordance with the provisions of Article 214 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Based on the author's theoretical and legal analysis of the generalization by the Supreme Court of Ukraine of the practice of considering complaints against the decisions, actions or inaction of the pre-trial investigation bodies or the prosecutor during the pre-trial investigation, taking into account the peculiarities of the wartime period, an assessment of the initial operational and investigative actions in the case of a request for the commission of a criminal offense is presented. The article combines the procedures of criminal and civil law in the directions of restoration of the subjective right of a person violated by the criminally punishable actions of the Russian occupiers. The predominance of constitutional guarantees of the rule of law, the right to protect one's property from criminal manifestations was noted separately. Attention is drawn to the peculiarities of the collection of the evidence base, both of a material nature and of the testimonies of eyewitnesses, who in the future can testify in courts during the trial of criminal cases about crimes against property and persons. Significant interest of the scientific community in the development of the discourse on topics related not only to the full understanding of the pre-trial investigation phase as part of the integral process of restoring the violated right to own property or personal non-property rights, but also to the initial stage - the opening of criminal proceedings and the introduction of information about this crime to the Unified Register of Pretrial Investigations. Reference is made to the decisions of the higher courts of Ukraine in terms of CLARIFICATIONS of the essence of the process of documenting criminal manifestations, as well as in response to such information by equal persons of investigative units. The analyzed scientific output of the domestic scientists-processualists is subjected to the author's critical evaluation. The expressed author's vision of the grounds for entering information about a committed criminal offense into the Unified Register of Pretrial Investigations. Scientific approaches to understanding the essence of the constitutionally guaranteed protection of the rights of ordinary citizens and representatives of the economic sphere are presented.*

Keywords: Constitution of Ukraine, war crime, pre-trial investigation, Criminal Procedure Code of Ukraine.

Formulas: 0, Fig.: 0, Table: 0, Bible: 8.

Постановка проблеми. В Україні приватний детектив не має таких можливостей, як за кордоном, для застосування технічного забезпечення під час проведення роботи. І справа не в тому, що не вистачає технічних приладів та систем. В першу чергу, це відбувається з причини відсутності правової та законодавчої бази. Реалізуючи своє монопольне право на тимчасове порушення прав громадян «в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини»[1; ст. 32], держава делегує це право спеціальним підрозділам. Тільки Національна поліція, Прикордонна служба та різного призначення спецслужби мають право використовувати спецзасоби відповідно до процедур, що викладені в ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»[2; ст.7], в Кримінально-процесуальному кодексі України [3, ч.2 ст. 246] та внутрішніх посадових інструкціях [4]. Проведення оперативно розшукової діяльності іншими підрозділами, крім перерахованих в законі – заборонено [2, ст. 5]. Визначення оперативно-розшукової діяльності подано, в тому числі і через поняття «технічні та оперативно-технічні засоби» [2, ст.2]). В свою чергу поняття таких засобів регламентовано наказами СБУ, наприклад,

Наказом № 1519/533 від 04.09.2018 [5] та іншими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Треба зазначити, що проблема потребує подальшої розробки в українському науковому середовищі. Оскільки правова база вузька, а законодавчої бази немає, з ґрунтовних праць можна навести дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук А. Г. Сачаво у 2004 році та С. С. Юрко у 2017 році. Іншими джерелами наукової думки є статті у періодичних наукових виданнях та невеличкі фрагменти у монографіях на інші теми.

Наприклад, колектив авторів в своїй монографії «Детективна діяльність в механізмі запобігання злочинності», що вийшла нещодавно у 2020 році наголошують на тому, що «проблематика правового забезпечення будь-якого виду правової діяльності тісно пов'язана з категорією правового регулювання суспільних відносин...» [6, ст. 73].

Цю думку можна проілюструвати якраз на прикладі динаміки розробки проблеми недержавної правоохоронної діяльності в Україні. Оскільки спадщина радянської правової думки, вбудована в спадщину радянського тоталітарного буття продовжує тяжіти над умами українських вчених, в цілому ситуацію в проблемному полі точно

охарактеризував А. Г. Сачаво ще у 2004 році в своїй дисертаційній роботі. В авторефераті до дисертації він пише: «На основі проведеного аналізу дисертант стверджує, що в Україні з'явилися достатні умови для існування приватних (недержавних) охоронних організацій» [7, ст. 8]. Це було написано після 13 років незалежності та соціально-державних перетворень і, здавалося б, все може початися і розвиватися.

Але пройшло ще 13 років від захисту дисертації паном А. Г. Сачаво і новий дисертант С. С. Юрко в своїй дисертації зазначає, що «Слабким місцем в теорії правоохоронної діяльності, ... залишається явна недооцінка ролі та значення недержавних інститутів у забезпеченні правового порядку» [8, ст. 13].

Продовжуючи логічний ланцюжок аналізу можемо зазначити, що всі похідні від рівня розробки і стану недержавної правоохоронної діяльності в країні будуть відповідно на рівні від цього стану. Наприклад, «озброєння технічними засобами» буде знаходитися на тому ж рівні, що і фактор, який їх лімітує. Цю думку також висловлює кандидат юридичних наук, доцент Ю. М. Крамаренко про основні закономірності розвитку технічних засобів. Він пише, що основними принципами розвитку в сфері технічних засобів для правоохоронних органів є такі:

1. Розробка та побудова техзасобів визначається реалізацією специфічних потреб суспільства в правоохоронній сфері.

2. Процес розвитку ТЗ супроводжується постійним удосконаленням методів їх практичного застосування в правоохоронній діяльності.

3. Розвиток системи технічних засобів в правоохоронній діяльності йде по шляху постійного удосконалення та диференціації цих засобів, згідно специфіці практичних задач [9, ст. 13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність проблеми нелегальної приватної детективної діяльності дуже велика тому

що, якщо ми кажемо, що ми йдемо до європейських цінностей, до поваги до Конституції, до громадянського суспільства, поширення і підсилення місцевого самоврядування в цілому, то ми маємо визнати, що рано чи пізно закон про приватну детективну діяльність буде прийнятий. Так само, як держава поступилася монополією на права захисту підозрюваного приватним адвокатами, так само як приватні охоронні фірми вже забрали на себе левову частку об'єму охорони, держава поступиться правом вести ОРД.

Одна з вагомих причин – держава не в змозі забезпечити виконання ОРД з тим рівнем якості і в тому обсязі, як цього потребує суспільство. Питання в тому, які повноваження нададуть законодавці приватним детективам це завжди питання неоднозначне і його зміст буде час від часу змінюватись. Так чи інакше приватні детективи отримують у свої повноваження проведення слідчих дій, бо ситуація в сфері розкриття, кадрової політики МВС, виконавчої дисципліни і корупції з кожним днем погіршується. Низькі зарплати, низька кваліфікація кадрів, відсутність можливостей для зростання кадрів працівників органів ВС призводить до того, що слідчі зовсім не приділяють уваги цивільним справам, малозначущим справам, безперспективним справам, справам про домашнє насильство тощо. Думаю, що розслідування перерахованих і багатьох інших могли би взяти на себе приватні детективи.

Формулювання цілей статті. Мета опрацювання проблеми – згенерувати ідеї щодо підходів та необхідних заходів для зміни ситуації на краще.

Задачами даної статті є: опис та структуризація тих функцій які виконуються вже приватним сектором в процесі від написання заяви про правопорушення до виконання судового вироку; проаналізувати стан речей в проблемному законодавчому полі, тенденції розвитку законодавчого поля; зробити відповідні висновки відповідно до мети опрацювання проблеми.

Виклад основних положень. Але вже деякий час держава поступається своєю монополією на насильство і про це свідчать вже давно прийняті закони про охоронну діяльність, про адвокатську діяльність та закон про діяльність приватних виконавців.

Отже, бачимо, що держава поступилася монопольним правом виконувати судові вироки і легалізувала через законодавство інститут приватних виконавців.

Звичайно, що судочинство не може бути приватним, бо конфлікт інтересів приватного судочинства не дозволить якісно, відповідно до законодавства, виконувати функції приватним суддям, і вплив цього конфлікту інтересів буде фатальним для багатьох людей. Але в цій сфері ми маємо дещо прогресивне. Це такі речі, як Третейський суд наприклад, який, як правило, є у Промислово-торгівельних палатах, різні медіаційні та модераційні центри, що мають своїх приватних власників. Ми бачимо, що на етапі судочинства все таки залагодження конфлікту інтересів, принаймні у цивільних справах, може відбуватися за межами судової гілки влади.

Що стосується етапів суб'єктів та методів досудового слідства, то в цьому аспекті є дві сторони. Перша це, так би мовити, розвідувальна діяльність, а друга – контррозвідувальна діяльність, або розшукова діяльність та охоронна діяльність. Держава поступилася приватному сектору правами на охоронну діяльність, але в законодавстві чітко зазначено, що оперативно-розшукову діяльність мають право вести тільки відповідні державні органи [2, ст. 5]. Треба зазначити однак, що ми маємо інститут адвокатури, який супроводжує клієнтів на всіх етапах досудового слідства. Під час відкриття досудового провадження адвокат має контролювати відповідні процедури взаємодії між слідчими органами та своїм клієнтом. Для нашого дослідження дуже важливо, що також адвокат може збирати факти, робити запити, розмовляти зі свідками та іншими учасниками процесу за їх згоди, вивчати фото та відео матеріали та інші матеріали. Тобто з одного боку адвокат виконує частково функції оперативно-розшукової діяльності в рамках дозволеного йому законодавством України, а з іншого, частину функції приватного детектива в сенсі визначення приватної детективної діяльності в останньому проєкті Закону «Про приватну детективну діяльність» від 04.02.2020, де дається визначення приватної детективної

діяльності через відкритий перелік послуг [10, ст. 13].

На жаль, адвокат працює у доволі стислих рамках і окреслений доволі вузьким колом його можливостей відносно отримання інформації більш ефективними методами, ніж звичайний громадянин, відповідно до збереження конституційних прав і свобод людей з якими взаємодіє (заявника, викривача, свідків, звинуваченого, тощо). Таким чином ми бачимо, що майже у всіх сферах держава частково поділилася своєю монопольною функцією на проведення самої по собі ОРД в тому чи іншому вигляді, результатом якої має бути покарання або зняття звинувачень.

Отже, ми бачимо, що держава не легалізувала для приватних служб та інституцій специфічну функцію у тому вигляді і обсязі, що потрібна для якісного виконання цієї функції – проведення ОРД, а саме право порушувати конституційні права громадян через відповідні прийняті парламентом процедури, а саме – через негласні слідчі дії.

З усього наведеного вище витікає, що є зайвим говорити про правову основу та законодавчо-нормативне забезпечення приватної детективної діяльності. По перше, немає основи і забезпечення того, чого юридично не існує. По-друге, тому що право і законодавство не забезпечує приватну детективну діяльність, а забезпечує її відсутність.

Виклад матеріалу дослідження. Було проаналізовано чотири останні законопроєкти про приватну детективну діяльність. Принципово вони нічим не відрізняються, лише більшою чи меншою проробкою окремих пунктів та віднесенням різних положень до пунктів під різними номерами. Навпаки, є більше схожого, ніж відмінного. Складається враження, що автори кожного наступного законопроєкту використовували попередній як шаблон, змінювали в ньому щось, що їм здавалося доцільним змінити і «запускали» на розгляд Верховної Ради.

На підтвердження цього висновку наводимо результати аналізу чотирьох законопроєктів за важливими критеріями. Важливість критеріїв визначаються значущістю для ефективності дії закону. Порівняльна характеристика побудована таким чином, що до певного пункту (критерію) вказано тільки відмінність від

останнього законопроекту в цьому ланцюгу проєктів №3010 від 04.02.2020 року будь-якого з законопроектів: №3726 від 2015 року, №3726 станом на 2017 рік, №10024 від 2019 року.

Отже, маємо в наявності суттєві відмінності законопроектів:

1) Стаття 15 проєкту 2019 регламентує співробітництво та взаємодію суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності з правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами. В законі 2020 цього пункту вже немає.

2) Стаття 15 проєкту 2017 регламентує співробітництво та взаємодію суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності з правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами.

3) Стаття 14 проєкту 2015 Співробітництво та взаємодія суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності з правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами. Суб'єкти приватної детективної (розшукової) діяльності мають право надавати правоохоронним органам допомогу щодо попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, переслідування осіб, які їх скоїли, розшуку зниклих осіб, охорони громадського порядку та інші не заборонені законодавством України послуги, у тому числі на договірній основі. В проєкті 2020 цього пункту немає.

4) Розділ п'ятий проєкту 2015 регламентує придбання, зберігання та застосування спеціальних засобів під час здійснення приватної детективної розшукової діяльності. Назви статей даного розділу: стаття 18 – отримання дозволу на придбання, зберігання і застосування спеціальних засобів; стаття 19 – умови застосування спеціальних засобів; стаття 20 – застосування спеціальних засобів. В проєкті 2020 про це не йдеться.

5) В назві проєктів 2015, 2017, 2019 років є слово «розшукова». В назві проєкту 2020 року це слово відсутнє.

Отже, з наведених відмінностей можна зробити висновок, що загальний напрямок законодавчої думки від старішого законопроекту 2015 року до нового законопроекту 2020 року поступово звужує повноваження, задачі та права приватних детективів в частині функціональних повноважень, можливостей використання спеціальних засобів та допомоги правоохоронним органам в контролі рівня правопорядку.

Висновки статті. Ми окреслили структуру та перерахували фактори, які дозволять збудувати в Україні інститут приватних детективів як складової громадянського суспільства для захисту прав і свобод громадян, для виявлення та профілактики негативних явищ зокрема, наприклад корупційної складової.

Протиріччя між існуючими технічними можливостями і суспільним запитом на виконання правоохоронної функції, з одного боку, та неадекватністю підходів українських законодавців до створення системи приватного детективного розшуку в цілому і зокрема до законопроекту Про приватну детективну (розшукову) діяльність в умовах відсутності ґрунтовних розробок в царині українського правової думки в сфері залучення приватного сектору (приватних детективів) до участі в правоохоронній справі в Україні, з іншого боку, потребують нагальної правової та законодавчої структуризації інституту приватної детективної (розшукової) діяльності як цілісної підсистеми правоохоронної діяльності через легалізацію її в правовому та законодавчому полі України.

Приватний детектив – це не затребуваний державою значущий ресурс в підтриманні правопорядку, задоволенні потреб громадян у кваліфікованому захисті їх інтересів та потужний прояв громадянського суспільства, який здатен якісно виконувати свої задачі, поставлені суспільством, в тому випадку, коли він обладнаний технічними засобами та його діяльність базується на достатній правовій і законодавчій базі.

Так не може продовжуватись вічно, тому рано чи пізно стан демократії в країні дійде до того, що приватну детективну діяльність буде легалізовано, так як це існує в усіх розвинутих демократіях.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Особливості кримінального провадження під час воєнного стану. Текстова версія онлайн-зустрічі з Головою Касаційного Кримінального Суду у складі Верховного Суду Станіславом Кравченком. URL: <https://uba.ua/ukr/news/9268/> (дата звернення 28.04.2022)
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 28.04.2022)
4. Таран О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції 20 квітня 2022 року. Київ-Львів-Дніпро. 2022. С. 79-83.
5. Цермолонський І. Кримінальні провадження в умовах воєнного часу. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення 28.04.2022)
6. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, чи прокурора під час досудового розслідування. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212> (дата звернення 28.04.2022)
7. Алєнін Ю.П. Загальнотеоретичні проблеми вдосконалення кримінального процесуального законодавства в сучасних умовах. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18476> (дата звернення 28.04.2022)
8. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Донецьк : ВПП Промінь, 2012. 640 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “On Constitution of Ukraine”, available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (Accessed 28 April 2022).
2. Text version of the online meeting with Stanislav Kravchenko, Chairman of the Cassation Criminal Court as part of the Supreme Court “ Peculiarities of criminal proceedings during martial law“. available at : <https://uba.ua/ukr/news/9268/> (Accessed 28 April 2022).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “On Criminal Procedure Code of Ukraine”. Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (Accessed 28 April 2022).
4. Taran, O. (2022) “Peculiarities of conducting criminal proceedings under martial law. Criminal law, criminological, criminal procedural and criminological problems of combating crime under martial law”, *Materialy vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference]. *Osoblyvosti zdijsnennia kryminal'noho provadhennia v umovakh voiennoho stanu, kryminal'no-pravovi, kryminolohichni, kryminal'ni protsesual'ni ta kryminalistychni problemy protydii zlochynnosti v umovakh voiennoho stanu*. Kyiv-L'viv-Dnipro. С. 79-83.
5. Tsermolons'kyj, I. Kryminal'ni provadhennia v umovakh voiennoho chasu. [Criminal proceedings in wartime conditions]. Available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>. (Accessed 28 April 2022).
6. Generalization of the Higher Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases dated January 12, 2017 No. 9-49/0/4-17. “About the practice of considering complaints against decisions, actions or inaction of pre-trial investigation bodies, or the prosecutor during a pretrial investigation”. Available at : <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>. (Accessed 28 April 2022).
7. Alienin Yu.P. Zahal'noteoretychni problemy vdoskonalennia kryminal'noho protsesual'noho zakonodavstva v suchasnykh umovakh. [General theoretical problems of improving criminal procedural legislation in modern conditions]. Available at: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18476> (Accessed 28 April 2022).
8. Tatarov, O.Yu. (2012), *Dosudove provadhennia v kryminal'nomu protsesi Ukraїny: teoretyko-pravovi ta orhanizatsijni zasady (za materialamy MVS)*. [Pre-trial proceedings in the criminal process of Ukraine: theoretical, legal and organizational principles (based on the materials of the Ministry of Internal Affairs)], Donetsk, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 30. 04.2022

УДК 343.627

DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-54-60

СПІВРОБІТНИЦТВО ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ТА УРЯДУ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ЯК НАПРЯМ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: СУЧАСНІ АСПЕКТИ

Долянoвська І.М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін, ВНЗ" Університет економіки та права "КРОК", м. Київ, Україна

E-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua,

ORCID: 0000-0002-1606-7096

COOPERATION OF THE UNITED NATIONS AND THE GOVERNMENT OF UKRAINE IN THE FIELD OF PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS AS A DIRECTION OF SOCIAL CRIME PREVENTION: MODERN ASPECTS

Dolianovska I.M.

Ph.D. in Law, Associate Professor of Department of the state legal disciplines, "KROK" University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine

e-mail.: DolianovskaIM@krok.edu.ua

ORCID: 0000-0002-1606-7096

Анотація. На початку XXI століття у світі відбулося чимало подій міжнародно-правового характеру, які мали велике значення для визнання прав і свобод людини, і дітей зокрема, як найвищої соціальної цінності в суспільстві. Ці події стосуються і нашої країни, яка своєчасно реагує на них відповідними змінами у законодавстві. Однак на сьогодні світове товариство постало перед існуванням ряду політичних, економічних загроз та військових загроз, які становлять небезпеку для невизначеної кількості людей, їх найважливіших особистих прав та свобод. Мова йде про такі з них, як: гібридні війни, військові окупації одних країн іншими, збройні конфлікти, і, як наслідок, міграційні явища та біженство. Вищезгадані загрози торкнулися й України із початком анексії Криму та збройного конфлікту на сході країни. Проте згодом восьмирічний військовий конфлікт вилився у справжнє військове протистояння, захопленням все більшої кількості територій нашої країни, безперервним авіаційним бомбардуванням міст та об'єктів інфраструктури, загибеллю цивільного населення, нарешті нечуваним порівняно із 2014 роком масштабом переміщених та евакуйованих у безпечні місця та за кордон українських громадян. Питання захисту прав людей, які є постраждалими від цих загроз - одне з ключових завдань, що стоїть перед Урядом України. Чільне місце в даному питанні віддано проблемі захисту прав дітей, які є гарантом існування української нації в майбутньому. Разом з тим, відмічається, що опинившись сам на сам із військовим агресором в обличчі російської федерації, Україна відчула справжню дружню підтримку всієї міжнародної спільноти як у наданні військової допомоги, так і в процесі підтримки найменш захищених категорій цивільного населення – жінок та дітей. В даній статті автором характеризуються основні напрями протидії злочинного порушення прав дітей в умовах повноцінного військового вторгнення на територію України та виклики, які покликані долати суб'єкти профілактики. Окремо розкривається роль Організації Об'єднаних Націй у співпраці з Урядом нашої країни у спільній реалізації заходів для їх подолання.

Ключові слова: права дітей, попередження (профілактика) злочинності, протидія порушенню прав дітей, загальносоціальне запобігання злочинності.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.:11.

Annotation. At the beginning of the 21st century, many events of an international legal nature took place in the world, which were of great importance for the recognition of human rights and freedoms, and of children in particular, as the highest social value in society. These events also concern our country, which responds to them in a timely manner with appropriate changes in legislation. However, today the world community is faced with the existence of a number of political, economic and military threats, which pose a danger to an indefinite number of people, their most important personal rights and freedoms. We are talking about such things as hybrid wars, military occupations of some countries by others, armed conflicts, and, as a result, migration phenomena and refugees. The aforementioned threats also affected Ukraine with the beginning of the annexation of Crimea and the armed conflict in the east of the country. However, later

the eight-year military conflict turned into a real military confrontation, the seizure of more and more territories of our country, continuous aerial bombardment of cities and infrastructure facilities, the death of the civilian population, finally unheard of compared to 2014, the scale of displaced and evacuated Ukrainians to safe places and abroad citizens. The issue of protecting the rights of people affected by these threats is one of the key tasks facing the Government of Ukraine. A prominent place in this issue is given to the problem of protecting the rights of children, who are the guarantor of the existence of the Ukrainian nation in the future. At the same time, it is noted that being alone with the military aggressor in the face of the Russian Federation, Ukraine felt the real friendly support of the entire international community both in the provision of military aid and in the process of supporting the least protected categories of the civilian population - women and children. In this article, the author characterizes the main directions of combating the criminal violation of children's rights in the conditions of a full-fledged military invasion of the territory of Ukraine and the challenges that the subjects of prevention are called to overcome. The role of the United Nations in cooperation with the Government of our country in the joint implementation of measures to overcome them is revealed separately.

Key words: children's rights, prevention (prevention) of crime, countering the violation of children's rights, social prevention of crime.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.

Постановка проблеми. Питання захисту прав людини майже в усіх сферах життя українського сучасного суспільства - одне з ключових завдань, що стоїть перед Урядом України. Чільне місце в даному питанні віддано проблемі захисту прав дітей, які є гарантом існування української нації в майбутньому. Особливого значення такий захист набуває у сучасних умовах, зокрема повномасштабне військове вторгнення росії на територію України, і це після 8 років окупації сходу нашої держави. Діти, як наймолодша і найвразливіша категорія населення, потерпають найбільше. Тому одним із шляхів вирішення проблем захисту прав дітей є вчасне реагування на зміни у міжнародно-правовому світовому полі та співробітництво українського уряду з тими міжнародними організаціями, які такий захист здійснюють.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі написання даної праці автор здійснив короткий огляд змісту основних міжнародно-правових актів документів стосовно захисту прав дітей та захисту дітей саме в умовах військового конфлікту. Також автором були використані окремі положення кримінологічної літератури та інших правових джерел таких науковців, як О.М. Джужи, О.М.Яковлева, О.М.Литвинова, І.В.Однолюкко та інших стосовно основних напрямів протидії злочинам, їх класифікації.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Всупереч ґрунтовній міжнародно-правовій базі щодо захисту дітей як окремої категорії населення та захисту саме в умовах війни, реальний стан із наявними фактичними випадками вимагає подальшого і негайного висвітлення дієвих заходів попередження порушених війною прав дітей.

Формулювання основних цілей статті (постановка завдання). Дослідивши

фактичну ситуацію із порушенням базових (основних) прав дітей в умовах військового конфлікту, запропонувати напрями протидії таких діянь із врахуванням можливих напрямків співробітництва Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН) та Уряду України у даній сфері.

Виклад основного матеріалу наукового дослідження Які права дитини порушуються під час війни? Практично всі базові права: на життя і здоров'я, на волю, честь та гідність, право на виховання і перебування в родині, на освіту, на нормальний фізичний, психічний і статевий розвиток, на належний та правовий захист.

Одним із шляхів боротьби із порушенням прав людини є попередження такого порушення, тобто загальнодержавні та інші комплексні заходи протидії злочинності різних видів та груп щодо різних категорій постраждалих, включаючи стать, вік, професійну зайнятість, соціальне становище тощо. Сюди належать як заходи, що вчиняються органами влади та правоохоронними органами, так і законодавча діяльність, що створює як правове поле для притягнення до відповідальності винних у злочинах, так і надає повноваження для дій посадових осіб органів, які задіяні у протидії злочинності, а отже у попередженні порушень прав людини та дитини.

На важливості саме правових або законодавчих заходів ще у далекому 18 столітті наголошував відомий італійський юрист-кримінолог Ч.Беккарія у своєму трактаті «Злочин і покарання»: «...Краще запобігати злочинам, ніж карати. У цьому головна мета будь-якого доброго законодавця...». Серед заходів з їх попередження він особливо виокремлював законодавчу діяльність, надаючи перевагу перед покаранням. [1, С.27]

Повністю у цьому питанні погоджуємося із вченим, оскільки у справі відновлення тих порушених базових прав дітей, про які згадувалося раніше, дійсно краще попередити,

аніж відновлювати. Тим паче, що відновити не тільки фізичну, а й моральну, психологічну та шкоду особистості дитини практично неможливо.

Проблема попередження злочинності й пов'язаних із нею інших асоціальних явищ, постійне збільшення кількості вчинених злочинів робить це питання злободенним й актуальним у всьому світі. Особливо гостро це стосується поширення в Україні випадків порушення прав дітей саме під час війни – явища, яке з 2014 року не припиняється, а з лютого 2022 року ще більше охопило всю нашу країну. Тому його запобігання потребує від Уряду України скоординованого співробітництва зі всіма його учасниками – міжнародними, державними та недержавними організаціями, діяльність яких спрямована на протидію порушень прав дітей у сучасних умовах.

Дані про кількість постраждалих у ході військових дій в Україні та світі безкомпромісні та вражаючі. Так, за думку експертів громадської організації «Музей воєнного дитинства», технічний прогрес та поява нових видів зброї та методів ведення бойових дій у минулому столітті докорінно змінили хід сучасних збройних конфліктів. Це призвело не лише до різкого зростання кількості жертв, але й розмило межі між воєнною і цивільною сферами. Частка жертв серед цивільного населення збільшилася від п'яти відсотків на початку – до 90 відсотків наприкінці ХХ століття. Близько половини жертв – діти. За даними Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (далі – ЮНІСЕФ), у світі понад мільярд дівчаток і хлопчиків живуть у країнах чи на територіях, що зазнають впливу збройних конфліктів; близько 300 мільйонам цих дітей ще не виповнилося п'яти років. [2]

Щодо даних по Україні, то з початку російського вторгнення офіційна статистика оперує наступними даними: 693 поранені дитини; 358 загиблих, 203 зниклих безвісти, щонайменше 5754 дитини нелегально депортовані до росії [3]. Крім того, через бомбардування та обстріли збройними силами РФ пошкоджено 2719 закладів освіти. 332 з них зруйновано повністю [4].

Одними з основних партнерів України у сфері охорони дитинства є Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй (далі – ЮНІСЕФ), яка опікується різноманітними

правами дітей. Спільно з партнерами ЮНІСЕФ працює у 190 країнах і територіях задля переведення цього зобов'язання у площину практичних дій, докладаючи особливих зусиль для охоплення найуразливіших і соціально виключених дітей, заради всіх дітей, де б вони не знаходилися. В останні десятиліття захист і добробут дітей під час конфлікту став важливою частиною порядку денного міжнародної спільноти. Зокрема розроблено низку норм і стандартів, що утворюють нормативно-правову базу для захисту дітей в умовах збройного конфлікту.

Основні міжнародно-правові акти, що є основою для захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту: Конвенція ООН про права дитини (1989), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977), Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999), Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками. Крім того, Україна у 2019 році приєдналася до Декларації про безпеку шкіл. Основна думка цього документу – відповідно організована освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації. Також варто згадати про так звані норми «м'якого» права, до яких належать міждержавні угоди щодо надання гарантій збереження і дотримання прав дітей під час війни.

Отже, головним завданням протидії порушень прав дітей під час військових дій є здійснення заходів, спрямованих на попередження різних форм порушень. Дана обставина пов'язана насамперед з тим, що значно складніше виявити дитину, яка постраждала від військових дій, застосовувати до неї заходи з реабілітації, спрямовані на відшкодування моральної або фізичної шкоди, завданої порушеннями, повертати у суспільство повноцінним його членом, аніж запобігати порушенню базових прав. Отже, ефективна діяльність щодо запобігання злочинам відносно неповнолітніх забезпечує не тільки захист суспільних відносин від небезпечних посягань, а й захист найбільш уразливої категорії нашого суспільства – дітей.

Даний напрям збігається з основним напрямом діяльності правоохоронних органів, про який ми уже зазначали вище, а саме: легше попередити злочин, ніж його розкрити та покарати винного. Саме тому принципом попереджувальної діяльності стосовно порушення прав дітей має стати розуміння того, що діти – основна запорука успішного розвитку нашого суспільства, його фундамент, потенціал, майбутнє нашої держави, адже розвиток держави залежить, зокрема, від її людських ресурсів. Визнання цього факту обумовить надалі такий характер попереджувальної діяльності, при якому вона буде спрямована на створення сприятливого середовища для росту і розвитку дитини, для захисту від війни та від її наслідків.

Тому ми розглядаємо *загальносоціальне попередження порушень прав дітей як соціально-правову діяльність, що знижує або обмежує негативний вплив діянь, що вчиняються особами, які вчинили злочини, і забезпечуються сукупністю зусиль державних органів, спеціальних органів та установ, громадськістю.*

У кримінологічній літературі поняття «запобігання» (попередження) визначається як складна, багаторівнева система державних органів та громадських організацій, які здійснюють антикриміногенний вплив на соціальні об'єкти з метою недопущення порушень кримінально-правових норм й усунення (нейтралізації) чинників, що її детермінують [5, С. 144].

Залежно від ієрархії причин й умов злочинності найбільш поширеною вважається трирівнева система запобігання злочинності Яковлева О.М., а саме: загальносоціальне (загальне), спеціально-кримінологічне (спеціальне), а також індивідуальне запобігання (у межах загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів) [6, С.5]. Також у сучасній кримінологічній літературі зустрічаються такі рівні, як загальна профілактика, яка охоплює як загальносоціальну, так і спеціально-кримінологічну профілактику злочинності, а також індивідуальна профілактика, [7, С. 199], які, однак, не змінюють сутності досліджуваних явищ.

Якщо розглядати запобігання або профілактику злочинів у вужчому значенні, то слід погодитися з Одолько І.В., що це діяльність, спрямована на недопущення їх вчинення шляхом

виявлення та усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню, здійснення впливу на осіб, схильних до їх вчинення. [8, С.143-147].

Тому доцільним, на наш погляд, буде підтримати позицію О. М. Литвинова щодо розуміння заходів загальносоціального (державного) характеру як сукупності ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення чи нейтралізацію причин злочинності [9, С.111-117].

Яка з даних груп заходів є більш доцільною у попередженні порушень прав дітей в умовах війни? На наше переконання, в нинішніх умовах це є організаційно-управлінські, правові та політичні заходи. Їх висвітленню ми й приділимо увагу надалі.

Під організаційно-управлінськими заходами традиційно вважаються заходи з удосконалення державного й громадського соціального контролю за роботою окремих апаратів управління для того, щоб обмежити випадки недоліків і порушень, які сприяють існуванню та розвитку окремих видів злочинів. У світлі теми нашого дослідження найважливішу роль у таких заходах на сьогодні відіграють соціальні служби (служби у справах дітей та сім'ї) та органи поліції.

На соціальні служби й в мирний час поширювалися значні задачі стосовно запобігання порушенню прав дітей, такі як: питання своєчасного виявлення дітей, які залишилися без батьківської опіки, надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, розв'язання питання захисту особистих, майнових і житлових прав таких дітей, пріоритетності права дитини на сімейне виховання тощо. Але якщо вести мову про воєнний час, то додаються завдання з:

- виявлення дітей, які знаходяться на неокупованих територіях країни, та життя чи здоров'ю яких загрожує небезпека, постраждалих від домашнього насильства;

- фіксація кількості вихованців соціальних закладів, які були евакуйовані або із районів бойових дітей, або за кордон з метою їх повернення на територію України.

Щодо органів Національної поліції, то це реалізація заходів з виявлення та розкриття злочинних порушень прав дітей, серед яких найважливішими є:

- фіксація та розслідування злочинів проти життя, здоров'я, статевої честі та недоторканості дітей;

- встановлення кількості депортованих до росії та білорусії дітей та по можливості встановленням місця знаходження зниклих дітей;

- попередження незаконного вивозу дітей на державному кордоні з метою недопущення різних форм їх експлуатації (усиновлення, торгівлі, сексуальної та трудової експлуатації).

Так само можна згадати й про створення інформаційного порталу «Діти війни», який надає актуальну та зведену інформацію про дітей, які постраждали внаслідок війни російської федерації проти України (загиблі, поранені, зниклі безвісти, депортовані). Також там міститься інформація про тих, кого вдалося розшукати та врятувати. Платформа була створена Міністерством реінтеграції разом з Національним інформаційним бюро за дорученням Офісу Президента України. [3]

У зв'язку з вищезазначеними заходами слід вказати якраз і приклади співробітництва Уряду країни з ООН, а саме ініціативу Офісу Президента України, спільно з Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Міністерством соціальної політики України по створенню чат-бота у мережі Telegram «Дитина не сама» (@dytyna_ne_sama_bot), який допомагає дітям у складних ситуаціях під час воєнного стану.

Також доцільним вважається створення та забезпечення функціонування координаційних центрів/штабів із забезпечення соціального захисту дітей, на різних рівнях військових адміністрацій та за участі представників органів Національної поліції, територіальних органів Департаменту з питань надзвичайних ситуацій, фахівців із соціальної роботи, закладів охорони здоров'я, спеціалізованих служб підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства (передусім мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, спеціальних гарячих ліній та телефонів довіри), неурядових та благодійних організацій.

Стосовно правових заходів, мусимо із сумом констатувати, що попри існування численних міжнародно-правових норм, що діють в умовах збройного конфлікту і про які ми вже згадували раніше, права мільйонів маленьких українців у цьому

збройному конфлікті й досі порушуються. Тому національне законодавство має бути важливою частиною правової системи, покликаної захистити дітей в зонах конфлікту.

Наразі Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». Держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цих дітей, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї (зокрема розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон).

Також у 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools declaration). Основна думка цього документу – відповідно організована освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації. Положення Декларації ще не імplementовані в українське законодавство, проте у серпні 2021 року Кабінет Міністрів затвердив план заходів щодо її реалізації. Серед поставлених завдань – забезпечення безперервності навчання, запровадження моніторингу нападів на заклади освіти, їх захист від нападів та відновлення в разі пошкодження [10].

Аналізуючи політичні заходи протидії порушень прав дітей, доходимо висновку, що вони є найбажанішими та, на перший погляд, найпростішими для здійснення, але разом з тим, на жаль, не реалізуються. Мова йде про припинення війни на території нашої країни, зупинення обстрілів та відведення ворожих військ. В цьому і є їх складність, оскільки ворожа сторона безапеляційно заявляє про свої територіальні та політичні зазіхання стосовно України. І за пливом декількох місяців після початку війни стає очевидним, що міжнародна спільнота своїми зусиллями не здатна зупинити країну-агресора.

Тому залишається тільки подякувати міжнародним організаціям та країнам-партнерам

за колосальну підтримку, яку вони виявили стосовно українського народу.

З перших днів війни, Організація Об'єднаних Націй закликала росію дотримуватися юридичних та моральних зобов'язань щодо захисту цивільного населення та цивільної інфраструктури, дотримуватися міжнародного гуманітарного права та прав людини, а також забезпечити дотримання прав дітей.

Завдяки зусиллям ООН спільно з Урядом України було організовано гуманітарні місії з допомоги дітям та їх родинам, які вимушені були залишитися у зоні бойових дій.

Водночас у європейському регіоні завдяки Директиві ЄС про тимчасовий захист, уряди та муніципалітети сусідніх країн зараховували українських дітей, які змушені були евакуюватися, до національних шкільних систем та альтернативних освітніх програм. Це забезпечило безперервність навчання дітей та допомагає їм завершити навчальний рік. Близько 3,7 мільйона дітей в Україні та за кордоном використовують можливості онлайн і дистанційного навчання, однак залишаються величезні перешкоди, зокрема: обмежені потужності та ресурси, мовні бар'єри та

непередбачувані переміщення дітей і їхніх сімей.

Міністерство освіти і науки за підтримки ЮНІСЕФ та партнерів робить усе можливе, щоб забезпечити українським дітям освіту, в тому числі підтримуючи онлайн-заняття від дитячого садка до 11 класу. Окрім того, проводяться інформаційні кампанії онлайн щодо ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, та надаються матеріали для освітніх потреб [11].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У даному дослідженні мова йшла про такий напрям запобігання злочинності проти дітей в умовах військового конфлікту в Україні, як загальносоціальний. Сьогодні серед напрямів такого виду попередження найбільш перспективними автор вважає організаційно-управлінські, правові та політичні, які мають реалізуватися за умови спільної скоординованої діяльності державних органів України та підтримки ООН. Однак найважливішою запорукою припинення злочинних порушень прав дітей, очевидно, було і залишається остаточне припинення агресивної війни на території України.

Література:

1. Беккарія Чезаре. Про злочини та покарання: пер. з італ. Київ, 2014. 240 с.
2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/> (дата звернення 15.04.2022)
3. В Україні працює портал «Діти війни» – платформа для розшуку дітей, які постраждали внаслідок російської агресії. URL: <https://voladm.gov.ua/new/v-ukrayini-pracyuye-portal-diti-viyni-platforma-dlya-rozshuku-ditey-yaki-postrazhdali-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi/> (дата звернення 15.04.2022)
4. Інформаційне агентство «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3613226-v-ukraini-1260-ditej-postrazhdali-vnaslidok-povnomasstabnoi-vijni.html> (дата звернення 15.04.2022)
5. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник. За заг. ред. док-ра. юрид. наук, проф. О. Джужи; Відп. ред. Я. Кондратьєв: У 2 кн. Кн. 1. Загальна частина. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
6. Яковлев О.М. Індивідуальна профілактика злочинної поведінки. 1977. 127 с.
7. Кримінологія: підручник [Текст] / О.М.Джужа, В.В.Василевич, В.В.Черней, С.С.Чернявський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В.Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М.Джужи. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
8. Однолько І.В. Теоретичні засади запобігання злочинності. Юридичний вісник 4(29), 2013 С.143-147
9. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють / О. Литвинов// Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ. 2008. Випуск 41. С. 111–117.
10. Декларація про безпеку шкіл. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil> (дата звернення 15.04.2022)
11. Дітям в Україні потрібно, щоб ця війна припинилася, адже вона ставить під загрозу їхнє майбутнє". URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/children-ukraine-need-end-war>

References:

1. Beccaria Chezare (2014), *Pro zlochini i pokarannya* [About crimes and punishment], Kiyv, Ukraine.
2. Children and armed conflicts: normative and legal framework. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3613226-v-ukraini-1260-ditej-postrazhdali-vnaslidok-povnomasstabnoi-vijni.html> (Accessed 15 April 2022)
3. The "Children of War" portal is working in Ukraine - a platform for searching for children who suffered as a result of Russian aggression. Available at: <https://voladm.gov.ua/new/v-ukrayini-pracyuye-portal-diti-viyni-platforma-dlya-rozshuku-ditey-yaki-postrazhdali-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi/> (Accessed 15 April 2022)

4. Information agency "Ukrinform". Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3613226-v-ukraini-1260-ditej-postrazdali-vnaslidok-povnomasstabnoi-vijni.html> (Accessed 15 April 2022)
5. Dghugha, O. (2001). *Kurs kriminologii. Zagal`na chastina* [Course of criminology. Common part], Kyiv, Ukraine.
6. Yakovlev, O.M. (1997), *Individual`na profilaktika zlochynnoi povedinki* [Individual prevention of criminal behavior].
7. Dghugha, O. Vasilevich, V Chernej, V. and Chernyavs`kij, S. (2020). *Kriminologiya* [Criminology], Kyiv, Ukraine.
8. Odnol`ko, I.V. (2013), "Theoretical foundations of crime prevention", *Uridichnij visnik*, vol. 4(29), pp. 143-147
9. Litvinov, O.M. (2008), "The general social vector in the crime prevention mechanism and the factors determining it", vol.41. pp. 111–117
10. Declaration on school safety. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil> (Accessed 15 April 2022)
11. Children in Ukraine need this war to stop because it puts their future at risk. Available at: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/children-ukraine-need-end-war> (Accessed 15 April 2022)

Стаття надійшла до друку 20.04.2022

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI:10.31732/2708-339X-2022-03

Collection of scientific works
Збірник наукових праць

Legal Bulletin
Issue 3/ Випуск 3

KROK University and University of Economics and Human Sciences are not responsible for the content of publications and reliability of factual, statistical and other datas provided by authors

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» та Варшавської економічно-гуманітарна академія не несуть відповідальності за зміст матеріалів публікацій та достовірність наведених авторами фактологічних, статистичних тощо даних

Підписано до друку 27.05.2022 р. Формат 64x84/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2. Наклад 300 прим. Зам. 265.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80,
e-mail: polygrafi.a.krok@gmail.com